

SZABÓ ANDRÁS PÉTER

A költő három élete – gondolatok Gyöngyösi István leveleinek és iratainak kiadása kapcsán

A sors teher-osztó szeszélye az én vén vállaimra juttatá azt a fáradalmas munkát, hogy a Dugonics-féle ingatag combinatiók kikerülésével Gyöngyösi Istvánnak, a költőnek, ha nem is egész élete folyására, de legalább származására és ezzel kapcsolatos viszonyaira útmutató világságot derítsek.¹

A neves genealógus-történész, Nagy Iván, 1897-ben, miután elődjei fejére olvasta hanyagságukat, ezekkel az öntudatos szavakkal látott neki annak, hogy megrajzolja Gyöngyösi István hiteles életpályáját. Fáradozásainak köszönhetően született meg az ungi pátriája és gömöri birtokai között villámként cikázó, először Ungban, majd Gömörben családot alapító költő képe, amely később Badics Ferenc kiegészítéseivel és módosításaival az irodalomtörténeti kánon részévé vált.² Tusor Péter azonban tavaly megjelent közleményében teljesen meggyőzően bizonyította, hogy Nagy Iván úttörőnek szánt tanulmánya tévútra vitte a kutatást: Gyöngyösi életrajzába óvatlanul egy Ung megyében tevékenykedő azonos nevű, református nemes adatait elegette.³ A túlzás nélkül drámai felfedezés tanulságait a költő leveleinek és iratainak felülvizsgált, Jankovics József, Nyerges Judit és Tusor Péter együttműködéséből született, a kutatásban új utakat nyitó, alapos összkiadása is igyekezett érvényre juttatni, elválasztva egymástól az új kánonba illeszkedő és a joggal apokrifnak ítélt forrásokat.⁴

* A szerző az MTA BTK Történettudományi Intézetének munkatársa. A kutatást és a tanulmány elkészítését az MTA Lendület magyar családtörténeti kutatócsoport támogatta. Itt szeretnénk megköszönni barátainknak, illetve kollégáinknak: Fajt Anita-nak, Fazekas Istvánnak, Hanák Bélának, Kádár Zsófiának, Kulcsár Krisztinának, Mihalik Béla Vilmosnak, H. Németh Istvánnak, Oross Andrásnak és Tusor Péternek a tanulmány elkészítéséhez nyújtott nélkülözhetetlen szakmai segítségét, Szilágyi Emőke Ritának a tanulmány gondos átolvasását, Latzkovits Miklósnak és Jankovics Józsefnek pedig azokat a Gyöngyösi Istvánról folytatott tartalmas beszélgetéseket is, amelyek nélkül e tanulmány sohasem születhetett volna meg.

1 NAGY IVÁN, „Gyöngyösi István életrajzi adatainak s származásának megállapítása”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 7 (1897): 424–448, 428.

2 A Gyöngyösi-ről szóló 19–20. századi bő szakirodalomra csak a legszükségesebb esetekben hivatkozom majd, ezekről a következő bibliográfiából tájékozódhatunk: NYERGES JUDIT, „Gyöngyösi István (1629–1704) – Bibliográfia”, elérés 2018. november 4., <http://mek.niif.hu/03800/03890/03890.htm>.

3 TUSOR PÉTER, „A gömöri prókátor és az ungi fiskális: megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában?”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 121 (2017): 85–98.

4 GYÖNGYÖSI ISTVÁN *Levelei és iratai*, szerk. JANKOVICS JÓZSEF, NYERGES JUDIT és TUSOR PÉTER, Régi magyar könyvtár 15 (Budapest: Balassi Kiadó, 2017).

Közleményünk azért született, mert az értékes kötetet forgatva megfogalmazódott bennünk a sejtés, hogy bár a Nagy Iván által megteremtett kiméra szétválasztása megtörtént, változatlanul akadnak a pályáiv elején olyan elemek (a kiadásban pedig olyan levelek és iratok), amelyek nem a költőt illetik, hanem a Heves és Külső-Szolnok vármegyében tevékenykedő Gyöngyösi Istvánt (†1682/1683). Ez a második számú Gyöngyösi nem ismeretlen alak, adatainak a költő életrajzából való végleges kirostálását, Nagy Ivánéhoz hasonló önbizalommal, Badics Ferenc jelentette be 1928-ban.⁵ Mi is erre teszünk majd kísérletet, ám igyekszünk majd a nagy elődöknél óvatosabban eljárni, és ellentmondást nem tűrő kijelentések helyett inkább kérdéseket és valószínűségeket megfogalmazni. Már csak azért is, mert ezt a szíami ikerpárt nem annyira a történelmi konstrukciós düh teremtette meg, több száz kilométert átívelve, hanem maga a megtévesztő földrajzi és társadalmi közelség. Annak is tudatában vagyunk, hogy igen nehéz egy olyan költő pályáját felderíteni, akit viszonylag gyakori névvel áldott meg a sors, és aki ráadásul műveiben szinte semmit nem árult el magáról. Vizsgálódásunk elsősorban Gyöngyösi életrajzának 1664 előtti, elég kevésbé ismert részét fogja érinteni. Közleményünket egyúttal „vezeklésnek” is szánjuk, mert nyolc évvel ezelőtt a szécsényi seregszék jegyzőkönyvét közlő forráskiadványunkban, ha csak egy annotált névmutató erejéig is, de magunk is csatlakoztunk a gömori, a hevesi és az ungi Gyöngyösi Istvánok életrajzi adatait nagyvonalúan összevegyítő kutatók hosszú sorához.⁶

Ahhoz, hogy a hevesi pszeudo-Gyöngyösi adatait viszonylag meggyőzően ki tudjuk szűrni, ahhoz először is az ő életrajzát kell a korábbiaknál pontosabban feltárnunk. Az első nagy valószínűséggel rá vonatkozó információt 1647 őszéről ismerjük. Mivel ekkor már ügyvédként szerepel⁷ (és ügyvéd csak a teljes kort – azaz huszonnégy évet betöltött személy lehetett), ezért 1623 előtt kellett születnie. (Talán csak néhány évvel, nem tudjuk biztosan.) Illésy János szerint apja valószínűleg az a Jó/Gyöngyössy Mihály volt, aki 1633-ban kapott címeres nemeslevelet.⁸ Amíg nem kerül elő rokoni viszonyukat megerősítő irat vagy az apa pecsétlenyomata, addig ezt az elméletet fenntartással kell kezelnünk.⁹

5 BADICS Ferenc, *Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában* (Budapest: Pallas, 1928).

6 SZABÓ András Péter, szerk., *A szécsényi seregszék jegyzőkönyve, 1656–1661*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 59 (Balassagyarmat: Nógrád Megyei Levéltár, 2010), 313–315.

7 1648. jan. 13. Pelsőc. Gömör vármegye sedriája. Losonczy János szolgabíró arról szóló jelentése, hogy 1647. november 29-én a Gömör megyei Sid faluban (Fülel közelében) ügyvédet vallott előtte Mocsáry István (g) özvegye: Galambos Zsófia (g) és Iványi Ferenc (g) felesége: Galambos Zsuzsanna. A harminchat, ügyvédként felsorolt, jellemzően füleki és szécsényi illetőségű személy között ott van „Stephanus Literatus Gyöngyösi” is. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (A továbbiakban: MNL OL) X 1051. Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, 5. köt. (1639–1652) f. 170v. (C 1371. filmtári tekercs)

8 ILLÉSY János, *A Mikófalvi Bekény család leszármazása és története* (Budapest, 1902), 111. Illésy János a nemességszerzöt azonosítja azzal a Jó Mihálllyal, akit 1667-ben választottak meg Heves és Külső-Szolnok vármegye szolgabírájával, de minden bizonnyal téved.

9 Ellene szól, hogy az armálist Borsod vármegyében hirdették ki, és a 18. század elején leszármazottai Miskolcon éltek, ráadásul Joó/Gyöngyössy Mihály unokája, a miskolci Jó/Gyöngyössy István még az 1720-as évek első felében is a családnév eredeti, teljes alakját használta. Adatok erre 1721–1724-ből. MNL OL A 35. Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Kancellária regisztratúrája, Conceptus expeditionum 1721. márc./No. 53. 1723. aug./No. 1. és 1724. okt./No. 24. MNL OL X 1. (12031. 12043. és 12050. filmtári tekercs.) A mi hevesi Gyöngyösi Istvánunk ellenben egyszer sem fordul elő kettős vezetéknevvel.

Az viszont összeköti személyét a Jó/Gyöngyössyekkel, hogy több jel szerint ő is református volt. 1663-ban több más füleki személy mellett sejtésünk szerint az ő halvány pecsétje bukkan fel egy aláírások nélküli kérvényen, amelyet a füleki református nemesek intéztek Koháry István füleki főkapitányhoz.¹⁰ 1687-ben, már halála után, Nógrád vármegye törvényszéke elé került az a vád, hogy a füleki református egyházközség bizonyos jövedelmét (minden bizonnyal kurátorként) nem rendeltetésének megfelelően használta fel.¹¹ Tudjuk, hogy felesége, Bekény Judit is egy református családból, a Heves, Borsod, Gömör és Pest vármegyékben birtokos, komoly középkori múlttal rendelkező mikóházi Bekény famíliából származott. Bekény Judittól kötött házasságából született az 1680-as évek forrásaiban említett Gyöngyösi András nevű fia, és az asszony előző, Barsi Jánossal kötött házasságából örökölte meg mostohafiait: Barsi Gábort és Istvánt.¹²

Amennyire az adatokból megállapítható, ez a Gyöngyösi István egész felnőtt életét Füleken élte le, mindenekelőtt az itt székelő egyik menekült vármegye, Heves- és Külső-Szolnok tisztviselőjeként tevékenykedve.¹³ 1651. május 31-én már e vármegye ülnökeként tanúskodott egy bevállásnál.¹⁴ 1657-ben és 1658-ban mint Rákóczi László, majd 1663-ban mint Rákóczi László és Báthori Zsófia embere került be a vármegyei tisztviselőket elszámoltató bizottság tagjai közé, ami akár arra is utalhat, hogy ekkoriban a Rákóczi családnak, Gyöngyös részirtokosainak, familiárisa volt.¹⁵ Valószínűleg az sem véletlen, hogy 1659. május 16-án a Rákóczi család nevében ő írta alá a Gyöngyös földesurai által a hódoltság mezőváros részére kiadott statútumokat.¹⁶ 1664. március 19. és 1674. május 9. között Heves és Külső-Szolnok vármegye gyöngyösi járásának szolgabírájaként működött.¹⁷ 1670 júliusában a Wesselényi-féle szervezkedés kapcsán számos más füleki nemeshez hasonlóan őt is fogságba vetették, ahonnan feltehetően csak 1670. november 11. után szabadult ki.¹⁸ 1671. július 20-án Pápay Jánossal együtt a

10 1663. márc. 30. Fülek. MNL OL P 2257. Családi fondtörédek, No. 667. Koháry család (136. dob.) 5. tétel. I. Koháry István – A pecsétékről lásd alább.

11 JANCSÓ Éva és JUSZTIN Péter, *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1686–1689)*, Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 61 (Salgótarján: Nógrád Megyei Levéltár, 2012), 51. (No. 156.).

12 1679. máj. 11. Fülek. Gyöngyösi István bevállása a fiait illető recski részjóság (Heves m.) elzálogításáról. – Bekény Zsófia ekkor már halott. MNL OL R 319. Kisebb családi fondtörédek, No. 719. Gyöngyössy család 2. sz. (másolat).

13 Heves és Külső-Szolnok vármegye kora újkori szervezetéhez és működéséhez: Soós Imre, „A hódolt szolgabíró és hódolt esküdt Heves megyében a XVII. században”, *Archivum: a Heves Megyei Levéltár közleményei*, 2 (1974): 5–32.

14 Lásd az 1. táblát.

15 1657. okt. 10. (közgyűlés), 1658. nov. 6. (*sedria*) és 1663. ápr. (*exactio rationis*), mindhárom Füleken. MNL OL X 784. Heves és Külső-Szolnok vármegye levéltára, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1. köt. (B. 1657–1665), 26, 59 és 214 (3362. filmtári tekercs).

16 KOVÁCS Béla, szerk., *Gyöngyös város becsületes tanácsa elhatározta 1659–1848: válogatás két évszázad városi határozataiból* (Eger: Heves Megyei Levéltár, 1984), 7.

17 Megválasztása: MNL OL X 784. 1. köt. (B. 1657–1665), 241. Leköszönése: Uo. 4. köt. (E. 1670–1674), 314. (3362. filmtári tekercs) – A járás az éves szolgabírói elszámolásokban említett településekből derül ki.

18 BADICS, *Megoldott problémák...*, 16.

jegyzői munka átmeneti ellátásáért kapott pénzt.¹⁹ 1679. április 12-én helyettes alispánná (*substitutus vicecomes*) választották, amely tisztséget haláláig betöltötte. 1682. április 29-én még egy vármegyei bizottság tagjaként említik, de 1683. február 25-én már új helyettes alispánt választottak elhunytja miatt.²⁰ E két időpont között halt meg valamilyen, talán Fülek 1682. szeptemberi kuruc ostromával és pusztulásával összefüggésben.

A füleki nemesség soraiban teljesen bevett volt az, hogy párhuzamosan több vármegyében is töltöttek be tisztséget, különösen a nógrádi végvárvonal 1663. évi összeomlása után, amikor a már addig is Füleken üléselő két menekült vármegyén, Heves-Külső-Szolnokon, illetve Pest-Pilis-Solton túl Nógrád vármegye is állandó jelleggel ide, a vidék utolsó nagyobb megmaradt magyar erősségébe, az egész régió nemesi társadalmának központjába tette át korábban inkább Losoncon és Szécsényben tartott közgyűléseit és törvényszékeit. A három vármegye tisztikara tehát szorosan összefonódott, és mindez már jóval 1663 előtt is jellemző volt. Azok, akik az egyik vármegyében szolgabírói tisztséget töltöttek be, a másik két vármegyében általában bekerültek az esküdt ülnökök közé. Nem volt ez másként a mi pszeudo-Gyöngyösink esetében sem.

A hevesi Gyöngyösi István 1654-ben,²¹ 1661-1662-ben és 1677-ben is feltűnik Pest-Pilis-Solt vármegye esküdt ülnökeként,²² és 1665-ben itt is tagja volt számadásokat felügyelő bizottságnak.²³ 1670-ben részt vett a vármegye artikuluszainak összeállításában is.²⁴ Eseti bizottságokkal és követi kiküldetésekkel kapcsolatban rendszeresen előkerül a neve az 1660-as és 1670-es években.

Számunkra, ha egyelőre nem is kézzelfogható bizonyítékok alapján (pl. a két tisztség együttes szereplése, aláírás és pecsét egyezése) de a kontextusból egyértelműnek tűnik, hogy azok a Nógrád vármegyei adatok is, amelyek egy Gyöngyösi Istvánt emlegetnek, a füleki illetőségű, tehát Nógrád megyében élő hevesi szolgabíróra vonatkoznak, és nem egy negyedik, azonos nevű személyre, ahogy azt Badics Ferenc feltételezte.²⁵ Röviden fogalmazva szerintünk a hevesi Gyöngyösi az, akit 1652. január 29-én Nógrád vármegye losonci közgyűlése esküdt ülnökévé választott,²⁶ és aki 1670. február

19 MNL OL X 784. 5. köt. (F. 1675–1680), 386. (3363. filmtári tekercs).

20 MNL OL X 784. 6. köt. (G. 1680–1684), 150 és 184 (3363. filmtári tekercs).

21 1654. nov. 17. BOROSY András, *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái – Igazságszolgáltatási iratok I.: 1589–1660*, Pest Megyei Levéltári Füzetek 27 (Budapest: Pest Megyei Levéltár, 1998), 148–149. (No. 114.).

22 1661. jún. 30., 1662. jan. 18. és 1677. febr. 26. BOROSY András, KISFALUDY Katalin és SZABÓ Attila, *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái – Igazságszolgáltatási iratok II.: 1661–1720*, Pest Megyei Levéltári Füzetek 29 (Budapest: Pest Megyei Levéltár, 1999), 14, 18 és 129 (No. 173. 178. és 238.).

23 1665. febr. 23. BOROSY András, *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711, I.* (1638–1644, 1656–1665), Pest Megyei Levéltári Füzetek 6 (Budapest: Pest Megyei Levéltár, 1983), 183. (No. 913.).

24 1670. márc. 12. Fülek. Gyöngyösi István nyugtája tiszteletdíja átvételéről. Lásd 1. tábla.

25 BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István élete és költészete* (Budapest: Gyöngyösi István Társaság, 1939), 11; TUSOR, „A gömöri prókátor és az ungi fiskális...”, 89.

26 TÓTH Péter, *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1652–1656)*, Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 29 (Salgótarján: Nógrád Megyei Levéltár, 2001), 9 (No. 1014.).

4-én,²⁷ sőt, még 1675. szeptember 4-án is ezzel a tisztséggel szerepel.²⁸ Az 1670-es évek elején, tehát már a vármegye Fülekre költözése után, számos bizottság munkájában részt vett,²⁹ és talán csak azért tudunk viszonylag keveset a nógrádi tisztkarban való működéséről, mert az itteni közgyűlési jegyzőkönyvek sorozata igen hiányos. Úgy tűnik, hogy Nógrád vármegyében nem csupán az 1660-as években említett füleki háza volt egyetlen tulajdona: 1655-ben (feltehetően nádori adományként) megszerzett egy nemesi curiát Sóshartyánban,³⁰ és azt meg is tudta őrizni, mert 1671-ben is a falu birtokosai közt említik.³¹ És alighanem nem a költő, hanem ez a hevesi hasonmása az, aki Nógrád vármegye 1658. és 1663. évi nemesi összeírásaiban (a nemeseket terhelő megyei adó kivetési jegyzékében) a füleki járás nemesi közt szerepelt.³²

További nyomás ér a nógrádi adatoknak a hevesi pszeudo-Gyöngyösihez kapcsolása mellett az, hogy a három vármegye életéből nagyjából egyszerre tűnt el.³³ Közgyűlési jegyzőkönyvekben egészen addig nem pusztán tisztviselőként, de magánfelek ügyvédjeként is számtalanszor előfordul, sokszor Stephanus Literatus Gyöngyösi, azaz Gyöngyösi István deák néven említve – az pedig közismert, hogy a deák jelző a korabeli jogtudó értelmiséget jelölte. Fenti adataink szerint a hevesi szolgabíró a magyar nemes egy ismert 17. századi típusának, a vármegyei közegben tevékenykedő, kevés birtokkal, de komoly társadalmi megbecsüléssel és jogi szaktudással rendelkező prókátornak megtestesítője volt.

A meglehetősen egyhangú, de annál hasznosabb összesítés végére érve fel kell tennünk a kérdést, hogy melyek az új összkiadásból azok a levelek és iratok (előre jelzem, hogy nincs belőlük sok), amelyek a mi pszeudo-Gyöngyösinket illetik, és nem a költőt. Egy részük hagyományos attribálását már Tusor Péter is kétségbe vonta 2017-ben megjelent tanulmányában, ám a kötet ezeket a felismeréseket vagy sejtéseket végül nem érvényesítette. Az alábbiakban a kiadás sorrendjében vesszük sorra a kakukktojásnak minősíthető leveleket és iratokat, zárójelben feltüntetve sorszámukat.³⁴

27 MNL Heves Megyei Levéltára, IV-1/b. Heves és Külső-Szolnok vármegye, Közgyűlési iratok, 2. dob. (Lajstromozott iratok, 1660–1671) 1670/No. 3.

28 JANCÓSÉ és JUSZTIN, *Nógrád vármegye...*, 56 (No. 182.) átirás.

29 JANCÓSÉ Éva, *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1670–1672, 1683–1685)*, Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 60 (Salgótarján: Nógrád Megyei Levéltár, 2012), 61, 64 és 94 (No. 178. 193. és 300.).

30 BADICS, *Gyöngyösi István élete*, 25. Ezt az adatot már Badics Ferenc sem a költőre, hanem egy azonos nevű idősebb személyre vonatkoztatta.

31 1671. febr. 17. Fülek. MNL Nógrád Megyei Levéltára, IV-1/a. Nógrád vármegye közgyűlési iratai, Nógrád vármegye jegyzőkönyvei, 3. köt. (1670–1672), 70. (Az irat a Jancsó Éva által készített regesztakiadványban hiányos, a település nevét sem feltüntető tartalmi kivonattal szerepel.)

32 SZABÓ, *A szécsényi seregészék...*, 315. Az 1658. évi összeírásban a későbbi jegyzékkel ellentétben az armalista nemesek között szerepel, a sóshartyáni adomány tényével ezt egyelőre nem tudjuk összegeztetni.

33 Nógrád vármegye 1684. jún. 29-én Gács várában megtartott mustráján ugyan még szerepel Gyöngyösi István mint személyes hadba vonuló, ám ez valószínűleg csak a listába egy korábbi listából mechanikusan átmásolt részlet lehet. JANCÓSÉ, *Nógrád vármegye...*, 166 (No. 569.). Tusor Péter a 2., a 3. és a 104. sz. iratoknak a hevesi szolgabíróhoz való kapcsolása mellett érvelt.

34 TUSOR, „A gömöri prókátor és az ungi fiskális”, 90–91 (26. lábjegyzet).

1663. máj. 7. Fülek. Gyöngyösi István levele Koháry István füleki és szécsényi főkapitánynak (2. sz.). Közbenjár Rákóczi László tótfalusi (Heves m, a Tarna völgyében) jobbágysai érdekeiben, akiknek marháit egy, a szécsényi várból érkezett portyázó csapat elhajította. A forrás nemcsak a füleki kelet miatt gyanús, hanem azért is, mert éppen annak a Rákóczi Lászlónak jobbágysairól van szó, akiket a hevesi Gyöngyösi – ahogy azt láthattuk – más ügyekben is gyakran képviselt.

1668. jún. 8. Fülek. Gyöngyösi István levele Andrassy Miklós jászkun kapitánynak (3. sz.). Jelzi, hogy ellentmondott Pető János birtokba iktatásának, aki adományként megkérte maga számára az eddig a jászárokszallásiak által bérelt (Jász)ágó és a jászberényiek által hasznosított Szentimre pusztákat, és kéri, hogy a contradictiót rögzítő hiteleshelyi bizonyáglevelet Andrassy Miklós váltsa ki a leleszi konventben. Ugyan itt egy, a költő életében később nagy szerepet játszó tekintélyes nemes szerepel, de a gömöri Gyöngyösi ekkor még nem Andrassy familiárisa, hanem Széchy Máriaé, és minden bizonnyal az ő környezetében, Gömör vármegyében tartózkodik. Emellett határozottan a pseudo-Gyöngyösire vall az a tény, hogy mint Heves és Külső-Szolnok vármegye szomszédos gyöngyösi járása szolgabírójának 1664-től az ő feladata volt a jászkun nemesek adójának behajtása.³⁵ A nádoron mint a kunok bíróján és a jászkun kapitányon kívül ugyanis a 17. században Heves vármegye is joghatóságot gyakorolt a területen, és 1638-tól törvény is felhatalmazta arra, hogy az ott élő armalistáktól taksát szedjen.³⁶

1665. nov. 14. Fülek. A füleki várórség és nemesség instrukciója a füleki italmérés ügyében Wesselényi Ferenc nádorhoz küldött követei, Gyöngyösi István, Kis Mihály és Illyés Tamás számára. (104. sz.)

Ezt a hiteleshelyi átírásban fennmaradt instrukciót a kutatás elsősorban Wesselényi személye miatt tulajdonította a költőnek. Valójában – ahogyan arra Tusor Péter is felhívta a figyelmet – éppen azért nem köthetjük a gömöri Gyöngyösihez, mert ő ekkor már Wesselényi familiárisa, és biztosan nem él Füleken. A forrásnak a pseudo-Gyöngyösihez való kapcsolását pedig erőteljesen alátámasztja az az információ, hogy őt Heves és Külső-Szolnok vármegye 1657 és 1667 között nem kevesebb, mint tíz alkalommal küldte követségbe a nádorhoz (vagy a felső-magyarországi vármegyék olyan gyűlésére, amelyen a nádor is jelen volt),³⁷ sőt még Pest-Pilis-Solt vármegye foghíjas közgyűlési jegyzőkönyveiben is találunk egy, Wesselényinél tett zólyomlipcsei láto-

35 Az éves szolgabírói elszámolásokról számos példát lehet hozni Gyöngyösi Istvánnak a jász és „jászokon túl élő” (nagykunsági) armalista nemesek taksálásában betöltött szerepére. Álljon itt csak egy példa: 1667. aug. 30. Fülek. (elszámoló gyűlés) MNL OL X 784. 3 köt. (C. 1665-1667), 159-160 (3362. filmtári tekercs).

36 A jászkun nemesek adózásáról: GYÁRFÁS István, *A jász-kunok története*, Neuwald Illés, 4 (1542-1686) (Budapest, 1885), 262; SZEDERKÉNYI Nándor, *Heves vármegye története*, 3 (Egervára elestétől visszavételeig 1596-1687) (Eger: Heves vármegye, 1891), 66-67, 339-330. 1670-ben egy jászági jobbágyszökési ügy kapcsán Gyöngyösi István és Andrassy Miklós hatásköri vitába is keveredtek egymással.

37 MNL OL X 784. 2. köt. (B. 1657-1665), 10 és 19, 26-27, 116, 121, 157-158, 207 és 213, 224-226, 250-251, 263 és 266-271, 283 és 286 (3362. filmtári tekercs). A tíz alkalomból öt kifejezetten a nádorhoz intézett követjárás volt. A másik ötben a gyűlések közt szerepel a nádor 1663. évi felső-magyarországi főkapitányi beiktatása is.

gatására utaló 1663. évi adatot.³⁸ A nádor és a hevesi Gyöngyösi tehát alighanem jól ismerték egymást, sőt valószínű, hogy a füleki prókátor Wesselényi környezetében az ott komornyikként tevékenykedő hasonmásával többször találkozott is.

1680. január 8. Fülek [Heves és Külső-Szolnok vármegye] megbízólevele [Borsod vármegye] ónodi közgyűlésére küldött követei, Gyöngyösi István és Laczkovics István számára. (112. sz.)

Teljesen egyértelmű eset, hiszen a hevesi helyettes alispán Gyöngyösi István és Laczkovics István az 1680. és 1681. esztendőben két másik alkalommal is együtt járt el Heves és Külső-Szolnok vármegye követeként, katonai/hadellátási ügyekben.³⁹

A fenti négy forráson túl azonban akad még a kötetben egy ötödik is, amely határozott véleményünk szerint nem a költőhöz kapcsolódik, mégpedig az az 1658. március 24-én, Füleken kelt levél (a teljes gyűjtés legkorábbi darabja), amelyben Gyöngyösi István füleki seregbíró felettesének, Koháry István füleki kapitánynak megélhetési nehézségeiről panaszodik. (1. sz.) Ennek a kételynek azonban már az életrajzra nézve is komoly következményei lesznek, hiszen Badics Ferenc az említett misszilis köré építette fel a költő életpályájának egy egész szakaszát. A nagyelbeszélésben ez az a fejezet, amikor a magyar Ovidius megmerítkezik a végvári életben, és azt a nagy elődök mintáját követve költészetté szublimálja.

Badics Gyöngyösi István seregbírói működésének kezdetét, kutatói okoskodásra és nem forrásokra támaszkodva, 1657-re helyezte, és nagyvonalúan feltételezte, hogy az egészen 1663-ig eltartott – ehhez kötve a szécsényi lovasok hatalmaskodásáról szóló fenti levelet is.⁴⁰ Elsősorban azért, mert így sikerült az Ung vármegyei hasonmástól kölcsönzött 1656. novemberi adata, és a *Murányi Vénus* előszavában (1664. január 27. Stubnyafüredő) említett komornyiki alkalmazás, azaz a nádor melletti familiárisi szolgálat között tatóngó kényelmetlen hézagot teljesen betömnie. Mai ismereteink alapján világos, hogy Badics rekonstrukciója nem áll meg.

A legkorábbi időpont, amikor Gyöngyösi a tisztségbe kerülhetett, 1654 ősze, hiszen ez év augusztusában goricaai Turkovith János még füleki seregbíróként adott tájékoztatást újdonsült szécsényi kollégájának, Kajdi Jánosnak a füleki seregszék gyakorlatáról.⁴¹ Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvéből pedig úgy tűnik, hogy Turkovith 1654. szeptember

38 Borosy, *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711*, I (1638–1644, 1656–1665): 164 és 166 (No. 809–810. és 822.).

39 1680. márc. 6. Kassára küldik őket a fegyverszünet megszegése ügyében, útjukról ápr. 10-én számolnak be. MNL OL X 784. 6 köt. (G. 1680–1684), 10. 1681. jan. 8. Gömör vármegyéhez küldik őket a hadellátásról szóló királyi parancs nyomán. Uo., 96 (3363. filmtári tekercs). Ugyanennek az útnak a Gömör vármegyei jegyzőkönyvben is megmaradt a lenyomata. 1681. jan. 10. Putnokfalva (közgyűlés) MNL OL X 1051. Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, 9. köt. (1677–1683) f. 244r. (C 1373. filmtári tekercs) – Utóbbi adatot Dugonics András, illetve adatközlője, azt teljesen félreértve, hiszen nem Gömör vármegye Hevesbe küldött követeiről van a forrásban szó, hanem éppen fordítva, a költőre vonatkoztatta, lásd alább.

40 BADICS, *Gyöngyösi István élete...*, 26–31.

41 1654. aug. 3. Fülek. MNL OL X 1047. Koháry-Coburg család levéltára I. osztály. No. 769. (40575. filmtári tekercs) SZABÓ, *A szécsényi seregszék...*, 41. A tanulmányban, mivel a forrásban szereplő nevet félreolvastuk, tévesen „Jankovith János” szerepel.

7-én még életben volt, ám legkésőbb az év végén meghalt.⁴² Jelenleg 1657. augusztus 21-ről ismerjük az első olyan iratot, amelyet Gyöngyösi István a füleki vár seregbírájaként ír alá (lásd 1. tábla). Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy ilyen jellegű adatok ritkán kerülnek a történész hálójába, és könnyen lehet, hogy akár már 1654 végén vagy 1655 elején hivatalba lépett. Valamivel tisztábban látjuk seregbírói működésének végét. 1661. április 22-én a füleki vár seregbírája már biztosan Oroszlányi István,⁴³ aki Koháry Istvánnak 1673. március 14-én írott levelében azt állította, hogy már tizenöt esztendeje betölti ezt a tisztséget.⁴⁴ Gyöngyösi István tehát valószínűleg még az 1658. év folyamán távozott a seregbírói posztról, levonva a levelében említett anyagi nehézségek tanúságait.

Felmerülhet a kérdés, hogy ha ezt a tisztséget is a hevesi hasonmásra ruházzuk, nem terheljük-e túl feladatokkal, hiszen – ahogy azt az imént láttuk – ugyanebben az időben nagy valószínűséggel már három vármegyében is esküdt ülnökként tevékenykedett. A válasz szerintünk nemleges, egyszerűen azért, mert a *juratus assessor* pozíció (állásnak túlzás lenne nevezni) nem jelentett automatikusan nagy megterhelést. A Füleken székelő vármegyék majd minden valamirevaló, teljes korú nemesüket ülnökké választották, Szakály Ferenc találó szavaival élve: „boldog-boldogtalant”,⁴⁵ és a vármegyei tisztikar differenciálódása itt még nem haladt annyira előre, hogy megkülönböztettek volna a szolgabíráknak rendszeresen segédkező rendes, és az állandó ügyvitelbe csak néha bevont rendkívüli ülnököket. A legtöbb *assessor* a vármegye működésébe csak időnként és csak a törvényszékek vagy közgyűlések idején kapcsolódott be,⁴⁶ már ha egyáltalán megjelent azokon, és helyszíni eljárásokban ritkán vett részt. A hevesi pseudo-Gyöngyösi István nyugodtan lehetett tehát három vármegye ülnöke és egyúttal füleki seregbíró, már csak azért is, mert mind a négy feladat egy és ugyanazon településhez, Fülekehez, a nyüzsgő végvárvároshoz kapcsolódott. Utódai közül pedig mind Oroszlányi Istvánról (cca. 1658–1676), mind Dúl Mihályról (cca. 1678–1682) tudjuk, hogy párhuzamosan vármegyei ülnökséget is viseltek.⁴⁷

Ez az ellenvetés tehát nem áll meg, de akadnak pozitív érveink is. Nem csupán az a nagyon egyszerű érv, hogy egy füleki adatot inkább a Fülekről amúgy is ismert személyhez kellene kötnünk, hanem ennél jóval nyomósabbak is. A költő Gyöngyösi István abban az 1694. évi, saját kezű aláírással ellátott beadványában, amelyet az azt megelőző esztendőben nádori adományként elnyert birtokok ügyében⁴⁸ írt a Szepesi

42 TÓTH, *Nógrád vármegye...*, 80, 94. (No. 1320. 1390.).

43 MNL OL P 59. Bicskey család 1. cs. 1661/No. 1.

44 SZABÓ, *A szécsényi seregszék...*, 374–375.

45 SZAKÁLY Ferenc, „A hódolt megye története”, in *Pest megye története*, szerk. ZSOLDOS Attila, I/2. (A honfoglalástól 1686-ig) (Budapest: Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2001), 329–543, 449.

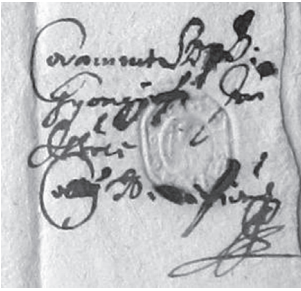
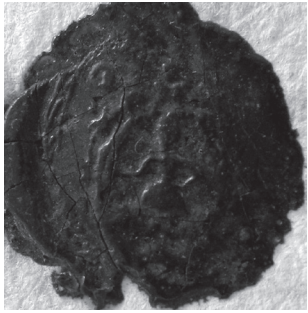
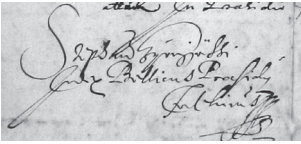
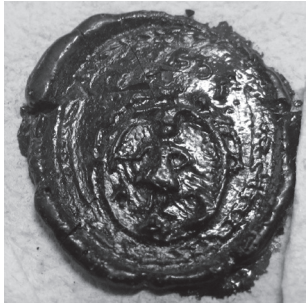
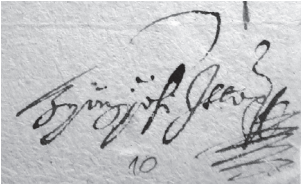
46 A menekült vármegyék gyűléseiről: SZAKÁLY Ferenc, *Magyar intézmények a török hódoltságban*, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 21 (Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1997), 30.

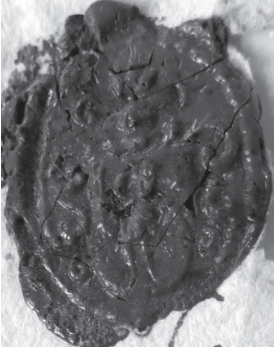
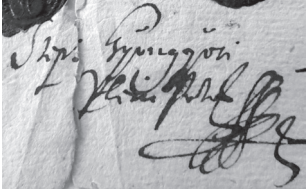

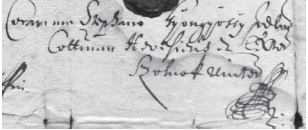
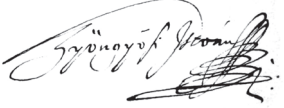
47 Oroszlányi István jelenlegi ismereteink szerint Nógrád és Pest-Pilis-Solt vármegyékben. SZABÓ, *A szécsényi seregszék...*, 374–375; Dúl Mihály Pest-Pilis-Soltban biztosan, de valószínűleg Nógrádban, illetve Heves és Külső-Szolnokban is. PÁLFFY Géza, *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században* (Győr: Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1995), 228.

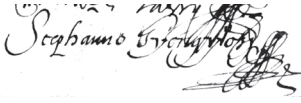

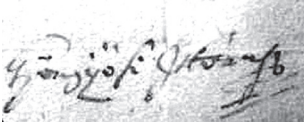
48 Annak a hosszadalmas pernek tárgyáról és menetéről, amely a néhai Nyíró József rozsnói nemes birtokai körül kezdődött, az olvasó Tusor Anna számunkban közölt írásából tájékozódhat.

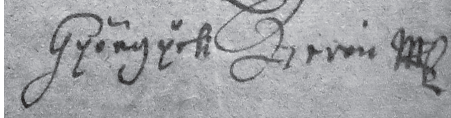

1. tábla. A füleki Gyöngyösi István ismert pecsétjei és aláírásai

		<p>1651. máj. 31. Fülek.</p> <p>Gyöngyösi István, mint Heves (és Külső-Szolnok) vármegye esküdt ülnöke tanúként szerepel Nyustai István és Páldeák János bevallásán</p> <p>Státny archív v Banskej Bystrici (Besztercebánya), Gemerská župa, Kongregačné spisy, šk. 6. (1619–1652)</p>
		<p>1657. aug. 21. Fülek</p> <p>Gyöngyösi István füleki seregbíró és seregszéki esküdt társai tanúváltatási jelentése</p> <p>MNL Heves Megyei Levéltára (Eger), IV-1/b. Heves és Külső-Szolnok vármegye, Közgyűlési iratok, 1. dob. (Lajstromozott iratok 1335–1659) 1657/No. 7.</p>
		<p>1658. máj. 24. Fülek</p> <p>Gyöngyösi István füleki seregbíró levele Koháry István füleki és szécsényi főkapitánynak</p> <p>MNL OL P 2257. Családi fondtörédek. 667. sz. Koháry család (136. doboz) 5. tétel (I. Koháry István)</p>

		<p>1668. jan. 26. Fülek</p> <p>Gyöngyösi István ifj. Mocsáry György meghatalmazottjaként aláírta a Mocsáry-család tagjainak megegyezését.</p> <p>MNL OL P 504. Mocsáry család 2. dob. 7. tétel (Évrendezett iratok 1601-1720) f. 174-175.</p>
		<p>1669. szept. 11. Fülek</p> <p>Gyöngyösi István mint Heves és Külső-Szolnok vármegye szolgabírája tanúként szerepel a keresztúri és guszonai földesurak megegyezésén.</p> <p>Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (Budapest), C/64. Ráday család levéltára 2b. Gazdasági iratok, egyes birtoktestek 31. d. (Ipolyvecse-Libicsava) Keresztúr, Nógrád megye/ No. 3.</p>
<p>(a cédula méretű iraton nincs pecsét)</p>		<p>1670. márc. 12. Fülek</p> <p>Gyöngyösi István nyugtája Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja, Battik Péter számára tiszteletdíjának átvételéről</p> <p>MNL Pest Megyei Levéltára (Budapest), IV-1/f. Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Litterae missiles</p> <p>1. dob. 1670/No. 1.</p>

<p>(erősen sérült pecsétlenyomat)</p> <p>Leírását Thaly Kálmán közleményéből ismerjük: „Rajta egy vitéz látható, balját csípejére támasztva, jobbában csákányt tartva. A sisaktól jobbra G. balra I. betű.”</p>		<p>1670. aug. 21. Fülek</p> <p>Kilenc fogságba vetett füleki nemes, köztük Gyöngyösi István levele Szelepcsényi György esztergomi érsekhez</p> <p>Prímási Levéltár (Esztergom) Archivum saeculare, Acta radicalia, Classis X 196. 39. cs. 95-97.</p>
	 <p>(sem a levél, sem az aláírás nem saját kezű)</p>	<p>1677. aug. 24. Kassa.</p> <p>Gyöngyösi István vármegyei követ jelentése nemestassi Tassi Mihálynak, Heves és Külső-Szolnok vármegye alispánjának</p> <p>MNL Heves Megyei Levéltára, IV-1/b. Heves és Külső-Szolnok vármegye, Közgyűlési iratok, 4. dob. (Lajstromozott iratok, 1677) 1677/No. 81.</p>

2. tábla. A költő Gyöngyösi István aláírása és pecsétje

	<p>A költő Gyöngyösi István gyűrűspecstje</p> <p>1699. jún. 6. Csetnek (Levél csábrági Koháry István bányavidéki főkapitány-helyettesnek)</p> <p>MNL OL P 2257. Családi fondtöredékek. 667. sz. Koháry család (136. doboz) 7/b. tétel</p>
	<p>A költő Gyöngyösi István saját kezű aláírása</p> <p>1699. jún. 6. Csetnek (lásd az előző képnél)</p>
	<p>A költő fiának, Gyöngyösi Gábornak gyűrűspecstje</p> <p>1718. dec. 27. Kassa. (Levél Horváth Györgynek, a makovicsai kincstári uradalom udvarbírájának)</p> <p>MNL OL P 398. A Károlyi család nemzeti levéltára. Missiles. No. 21904.</p>

Kamarának, így vall saját jogi képzettségéről:

Habár nem volnék jogász, ugyanis Vergilius és Ovidius, nem pedig Szolón vagy Lükurgosz voltak hajdan tanítómestereim, és nem annyira Justinianus institúcióival vagy Werbőczyi titulusaival töltöttem az időt, mint Livius és Bonfini decasaival, és most is inkább versfaragásra vagy históriák szerzésére volnék alkalmas, mint törvények idézésére, mivel azonban itt és most nem találok mást, aki az uraságok által másolatban nekem megküldött memoriale érveit, alaposabb vizsgálódás nyomán meg tudná cáfolni, a szükség arra kényszerít, hogy amit csak csekély eszem szerény mélyéből megcáfolásukra ki tudok csiholni, azt magam terjesszem jelen soraimmal alázatosan uraságok elé.⁴⁹

Az irat további részét olvasva kiderül, hogy volt ebben a kijelentésben egy jó adag taktika és *captatio benevolentiae* is. Nyilván azt sem feltételezhetjük, hogy Gyöngyösi a Gömör vármegye alispáni posztján eltöltött hét év (1686–1693) után ne lett volna tisztában a magyar tradicionális jog alapjaival, az azonban felettébb valószínűtlen, hogy valaki, aki éveket húzott le a füleki seregbírói poszton, ráadásul tevékenységében a *Hármaskönyv* joganyagára is erősen támaszkodva,⁵⁰ ilyesmit írt volna saját jogi ismereteiről.

Világos azonban, hogy a seregbíró kilétét illetően teljes, száz százalékos bizonyosságot csak az 1658-ban írt levél szemrevételezése jelenthet, és mivel a misszilis a Koháry család szentantali levéltárából (a forrást kiadó Thaly Kálmán eredeti iratokkal megtömött íróasztalfiókján keresztül) 1897-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárába, azaz a mai Országos Levéltár egyik jogelődjébe vándorolt, ez a lehetőség is adott.⁵¹ Ha a nyilvánvalóan saját kezű levél írásképét (3. tábla) összevetjük a költő autográf leveleiről az új Gyöngyösi-kiadás végén közölt fényképmásolatokkal, azonnal szembeötlik a két írás teljesen eltérő jellege – a seregbíró lendületes, kurzív, a tollat a papírról ritkán felemelő írását semmiképpen sem lehet összekeverni a költő cirkalmas, gondosan megrajzolt betűkből álló, küllemükben is barokkos soraival. És az is árulkodó, hogy míg az igazi Gyöngyösi minden ismert esetben elkülöníti a keltezését a főszövegtől, addig az

49 „Licet nullus essem iurista, Virgilius enim et Ovidius, non Solon vel Lycurgus mei erant condam magistri, nec ita circa institutiones Iustitiani vel titulos Verbocii, quam Decades Livii et Bomphynii solebam occupari, consequenterque modo etiam cudendis magis carminibus vel concinnandis historiis, quam citandis legibus essem idoneus, quia tamen neminem possum alium habere hic et nunc, qui argumenta in memoriali per praetitulatas dominationes vestras mihi copialiter transmissio apposita meliori cum indagine refutare possit, necessitate compulsus, quae ex paupere exilis meae mentis penu ad eadem refellenda depromere potero, ea per praesentes iisdem dominationibus vestris ipsemet humillime repraesento.” 1694. jún. 1. A praesentatio és az elintézés dátuma. MNL OL E 148. Magyar Kamara, Magyar Kamara Archivuma, Neoregistrata acta, Fasc. 1325. No. 5.

50 SZABÓ, *A szécsényi seregszék...*, 53 (Pálffy Géza bevezetőjében).

51 A levelet, egy egész csomónyi értékes 16–17. századi irat kíséretében 1897. február 4-én maga Thaly Kálmán országgyűlési képviselő (és történész) ajándékozta a Nemzeti Múzeum könyvtárának. A múzeumi törzssanyagból a 20. században a „Koháry család” nevű, egy doboz terjedelmű fondba (MOL P 1992) került, ám a kisebb családi anyagok néhány éve lezajlott átrendezésekor bekerült az egyik újonnan létrehozott családi gyűjtőfondba: MNL OL P 2257. Családi fondtörédek. 667. sz. Koháry család (136. doboz) 5. tétel (I. Koháry István).

a seregbírói levélben – az ekkoriban még általános szokás szerint – szorosan a szöveg-törzshöz csatlakozik.

Hogy ítéletünk ne csupán erre az összképre, hanem egészen szilárd és kézzelfogható bizonyítékokra épüljön, összeállítottunk egy táblázatot a hevesi „imposztor” ismert aláírásairól és pecsétjeiről, illetve egy másikat, amelyiken a költő pecsétje és aláírása szerepel (1–2. tábla).

Az a Jankovics József által közölt facsimilék és saját kutatásaink alapján világos, hogy a költő Gyöngyösi a vezetéknevét mindig egy s-sel és i-vel használja, és aláírása egész életében szinte azonos külalakot mutat, és latin és magyar aláírásainak jellege sem tér el lényegesen egymástól. A hevesi hasonmásnál azonban épp ellenkezőleg azt látjuk, hogy a latin és magyar aláírás teljesen eltérő jellegű, sőt a latin verziónál a családnév végződésében és az egész külalakban zavarba ejtő változatosságot figyelhetünk meg. Ami azonban ezeket az eltérő típusú latin aláírásokat, és ezen túl a magyar aláírásokat is összeköti, az a bonyolult, sok, lendületes vonalból álló *manu propria* rövidítés. Ám a latin aláírások most számunkra annyira nem is lényegesek, hiszen a seregbírói levél alján magyar kézjegy díszleg. Ezen kívül pedig csak egyetlen magyar hitelesítést ismerjük, mégpedig egy 1670. évi nyugtán, és ezen egy, az 1658. évihez szinte megegyezőhöz hasonló, dőlt, a G szárát messze a családnév fölé kanyarító aláírást találunk.

Még tanulságosabb eredményekre jutunk a pecsétek vizsgálata révén. A seregbírói levélen látható címeres gyűrűpecséttel teljesen azonos lenyomatot csak azon az 1657. évi tanúvallatási jelentésben találunk, ahol Gyöngyösi szintén seregbíróként szerepel – mindkét alkalommal ugyanabban a fekete viaszban. Felmerülhetne ennek alapján a gyanú, hogy talán valamilyen hivatali pecsétről van szó. Ám ilyesmivel igen ritkán találkozunk: a seregbírák többsége egyszerűen a saját szokásos gyűrűpecsétjét használta hivatalos működéséhez is. Füleken ez Dúl Mihály seregbíró idején változott meg, ő már külön seregbírói pecsétet készíttetett,⁵² ám annak hivatalos jellegét a körirat világosan mutatta. A mi két példányból ismert pecsétünkön azonban semmi sem utal a tulajdonos seregbírói működésére, nincs körirat, sőt a címerkép fölött egy 1653-as évszámot találunk, márpedig azt láttuk, hogy Gyöngyösi legkorábban 1654 végétől tölthette be a tisztséget, tehát a pecsét készíttetése aligha kapcsolódhatott a seregbírói kinevezéshez. Nagy szerencsénkire Thaly Kálmán 1870. évi közleményében leírta annak a fenti levélnek (2. sz.) a megpecsételését is, amelyet Gyöngyösi Koháry Istvánnak küldött 1663-ban, és ugyanazt a képet írja le, amivel 1657-ben és 1658-ban is találkozunk.⁵³ 1663-ban pedig már rég nem volt seregbíró. Tehát duplán biztos, hogy ez nem hivatali pecsét, és a rajta látható ábrának mindenképpen Gyöngyösi saját címerének kell lenni.

Maga a pecsétkép, ahogy azt Thaly leírása és az általunk talált két pecsétlenyomat alapján rekonstruálni tudjuk, egy kerek címerpajzsba helyezett, háromlevelű virágon vagy hármashalmon (?) álló vitéz, fején süveggel, testén rövid dolmánnyal. Bal kezét csípőjére teszi, vagy övébe dugja – nem egészen világos, jobb kezében fokost tart. (A 19. századi történész ugyan ebben az esetben görbe pengéjű kardként, szablyaként értelme-

52 PÁLFFY, *Katonai igazságszolgáltatás...*, 144.

53 THALY KÁLMÁN, „Három ismeretlen levél Gyöngyösi Istvántól”, *Századok* 4, 2 (1870): 123–127, 125.

zi, de a pecsét későbbi verziói alapján ez inkább egy rosszul sikerült, görbe nyelű fokos/csakány lehet, amelynek feje már a pajzs peremébe olvad.) Jobb lába mellett csillagot, bal lába mellett pedig egy halvány félholdat találunk. A címerpajzshoz fent egy sisak-féleség csatlakozik, Thaly szerint talán egy csillag. A pecsét mezejében a címerpajzs fölött két oldalt **G I** rövidítés és a két részre bontva, az 1653-as évszám helyezkedik el. Abban az apró, rossz, és papírfelzetes lenyomatból ismert nyolcszögű gyűrűspecséten, amely egy 1651. évi iraton maradt fenn (Gyöngyösi itt hevesi és külső szolnoki esküdtként szerepel), egy nagyon hasonló, jobb kezében fegyvert tartó álló emberalakot látunk.

Ennél sokkal árulkodóbb azonban az a két, teljesen azonos pecsétlenyomat (1668-ból és 1669-ből), amely a seregbírói levélből is ismert pecsétnek egy kiforrottabb változatát képviseli. A mesteralak itt már egy kerek talpú pajzsba kerül, a csillag és a hold viszont felcsúsznak a pajzsfőbe és megcserélődnek. Különbséget jelent, hogy a vitéz közvetlenül a földön áll, és a pajzsot sisak és háromágú sisakkorona, illetve egyszerű sisaktakaró díszíti. Itt már egyértelmű, hogy a kézben tartott fegyver egy fokos. A címer felett ugyanúgy van egy **G I** monogram, mint a seregbírói pecsétéken. Thaly leírása alapján úgy tűnik, hogy Gyöngyösi ugyanezt a pecsétjét használta az Andrássy Miklós főkapitány-nak címzett 1668. évi levélen (3. sz.) és a Füleken fogságba vetett nemesek Szelepcsényi Györgynek küldött 1670. évi kérvényén.⁵⁴ A legutóbbi forrást már a tavalyi összkiadás is a hevesi hasonmáshoz kötötte, a jázsági témájú misszilizt pedig a fentiekben tartalmi érvek alapján magunk soroltuk át az ő levelei közé. Különösen tanulságos az 1669. évi lenyomat, amely alatt Heves és Külső-Szolnok vármegye szolgabírájaként írja alá magát.

Végül létezik a pecsétnek egy kései, hiányos példányból ismert, egyszerű kivitelű változata is: ezt egy 1677-ben kelt, nem saját kezű, sőt, még csak nem is saját kezűleg hitelesített iratról ismerjük, mégis egyértelműen a hevesi hasonmás küldte, mint vármegyéje Kassára delegált követe. Annyi biztos, hogy a mesteralak szerepét itt is a jobb kezében fokost tartó, bal kezét csípőjén nyugtató magyar vitéz játszotta; igaz, immár egy hosszabb dolmányba öltöztetve, de a pajzsfőben, a heraldikai bal oldalon most is ott látjuk a csillagot. Összefoglalva: a seregbíró pecsétjét három másik, lényegében azonos címert használó változattól is ismerjük, amelyek mindegyike a hevesi szolgabíróhoz kapcsolódik, és nem a költőhöz.

De vajon nem lehetett-e a költőnek is megtévesztésig hasonló pecsétje, hiszen ez egy egészen „kommersz”, végvári jellegű címerkép? A válasz egyértelműen nem. Már Thaly Kálmán észrevette, hogy Gyöngyösi István leveleinek egy másik részét egy, az iméntiektől teljesen eltérő, rendszerint fekete viaszba nyomott apró, nyolcszögű gyűrűspecsét hitelesíti. Erről 1870. évi közleményében így írt:

pálma-gally környezte pajzsban koronából egyszarvú ugrik ki, jobbában három tollat tartva. Fölül ötágú korona, mellette S. G. betűkkel. Melyik most már e két különböző czímer közül tulajdonképpen Gyöngyösinek családi czímere?⁵⁵

54 THALY Kálmán, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, 2 kötet. (Budapest: Ráth Mór, 1872), 1:302 és 308.

55 THALY KÁLMÁN, „Három ismeretlen levél Gyöngyösi Istvántól”, 126.

Érthetetlen, hogy miután a különbséget észrevette, annak tanulságait nem vonta le: ez nem lehet ugyanannak a személynek a címeres pecsétje. – Bár témánkhoz most szorososan nem tartozik, de az legalább ennyire rejtély, hogy Gyöngyösy László, és az ő nyomán a kitűnő genealógus, Nagy Iván miként tudta az Ung megyei Gyöngyössy-Horváth család 1593-ban kelt nemeslevelét, a maga teljesen eltérő címerképével (ágaskodó arany oroszlán, bal mellső mancsában véres török fejfel, jobb mellső mancsában kétélű karddal) az egyszarvús címert használó költőre vonatkoztatni.⁵⁶ (Az ungi és a gömöri Gyöngyösi István kényszerházasságát már ekkor meg lehetett volna akadályozni – pusztán heraldikai alapon.)

A költő Gyöngyösi unikornisos gyűrűspecsétjét egyelőre csak egyetlen, 1699. évi iraton tudtuk lefényképezni, de Thaly pontos leírásaiból világos, hogy ő ugyanezt látta 1671., 1674., 1680., 1686. és 1703. évi leveleken, csupa olyan misszilisen, amelyet kétség nélkül a költő írt.⁵⁷ A címerkép elemeit igazán jól a költő fiának, Gyöngyösi Gábornak, a Szepesi Kamara titkárának (1713–1723) az Udvari Kamara későbbi tanácsosának és magyar referensének (1724–1745) egy 1718-ban kelt levelén figyelhetjük meg. A meszteralak, a háromágú koronából előugró egyszarvú valószínűleg nem tollakat, hanem három búzakalászt tart, a kerek talpú (az édesapjánál még inkább tárcsa-) pajzsot, a pajzs felett pedig sisakot, sisakkoronát, és sisakdíszként a sisakkoronából előugró egyszarvút találunk.⁵⁸

Azokat az iratokat tehát, amelyeket tartalmi érvek és az aláírás alapján a hevesi impozitorhoz tudtunk kötni, a pecsétek is kivétel nélkül hozzá kapcsolják. Minden érv azt támasztja alá, hogy a költő soha nem élt Füleken, nem volt seregbíró, azaz egyáltalán nem merítkezett meg a végvári élet verejtékében és dicsőségében. Felismerésünk természetesen az életmű mindazon elemeinek értékelésére is kihat, amelyeket Badics Ferenc a költő „seregbírói korszakával” hozott összefüggésbe.⁵⁹ A *Jó vitézeknek tüköre* című vers nem Gyöngyösi seregbírói működésének mellékterméke. (A vitatott szerzőségű mű egyébként is a vitézlő rendre vonatkozó általános erkölcsi követelményeket fogalmaz meg, tévedés volt azt a hadiszabályzatok egészen gyakorlatias műfajához kötni.) És hiába a háború istene Mars, a *Mars és Bacchus egymással való viaskodása*, a Gyöngyösi-életmű egy másik billegő tétele sem őrizheti a vidám füleki „körlet” hangulatát.

Egy pillanatra visszatérve a tavaly megjelent kötethez, a fentiek azt is jelentik, hogy 1669 előttről egyetlen, a költő által írt misszilist, 1666 előttről pedig egyetlen rá vonatkozó iratot sem ismerünk, és a *Murányi Vénus* kassai kiadásának 1664. elején kelt szerzői előszava az első igazán biztos fogódzó – az életrajz eleje megrendülni látszik. Ekkor azonban mentőövként eszünkbe juthat Dugonics András 1796. évi szövegkiadásának előszava, a Gömör vármegyei jegyzőkönyvekből kigyújtott, azóta is sokat idé-

56 GYÖNGYÖSY László, „Adatok a Gyöngyösy-család történetéhez (Első közlemény)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 15 (1905): 59–65, 59–61.

57 THALY, *Adalékok...*, 1:312, 314, 324, 328 és 334. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy az 1680-ban használt pecsét a többinél valamivel nagyobb volt, és ovális alakú.

58 CSEREGHŐ Géza és CSOMA József, *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch*, 4/15. Der Adel von Ungarn, Supplementband (Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe, 1894), 59 (és a 38. táblán).

59 BADICS, *Gyöngyösi István élete...*, 28–30.

zett adataival.⁶⁰ Itt ugyanis azt olvashatjuk, hogy Gyöngyösi Istvánt 1653. január 4-én Rozsnyón Gömör vármegye esküdt ülnökévé választották. Ám az adatsor gyanúsán foghíjas, ráadásul a következő, 1659. évi említés – ahogy arra már Nagy Iván is rájött⁶¹ – nem a költőre, hanem a hevesi hasonmásra vonatkozik, akinek Bekény Zsófia a felesége. Természetes, hogy felmerül az alattomos kérdés, mi van, ha az 1653. évi információt sem az igazi Gyöngyösihez kell kapcsolnunk? Ekkor ébredtünk rá arra is, hogy a Dugonicsnak adatot szolgáltató szatmári Király Miklós gömöri alispán óta Gyöngyösi ügyében csak ketten nézték meg Gömör vármegye jegyzőkönyveit: Badics Ferenc vagy valamely láthatóan kevésbé lelkiismeretes ismerőse, illetve a történész Reiszig Ede, aki megelégedett azzal, hogy a költő alispáni működésének időbeli határait tisztázza.⁶² Mi most megpróbáltunk a forrásban egy kicsit mélyebbre fúrni, és kutatásunk meglepő eredményeket hozott.

Kiderült, hogy egy Gyöngyösi István nevű személy a protokollumokban már 1647. november 29-én szerepel egy gömörsidi ügyvédvállás meghatalmazottjai között.⁶³ Ezt a fentebb már említett bejegyzést tartalmi érvek alapján meglehetősen biztonsággal a későbbi hevesi szolgabíróhoz tudjuk kapcsolni. Már csak azért is, mert az 1629-ben született, tehát akkor tizennyolc éves költő nem működhetett senkinek az ügyvédjeként. Még jobban meglephet az, hogy Gömör vármegye 1651. november 14-én kelt nemesi adójegyzékében nem szerepel Gyöngyösi István nevű személy.⁶⁴ (Igaz, néhány jelentősebb település kisnemesei ebben csak címszóként szerepelnek.) 1652 novemberében a Détéren lakó Tajti Balázs ügyvédjeként tűnik fel Gyöngyösi István,⁶⁵ ezt szintén nem vonatkoztathatjuk a költőre, mert még ekkor sem töltötte be a teljes kort, a huszonnégy évet. 1653 januárjában pedig valóban a vármegye esküdt ülnökévé választottak egy ilyen nevű személyt.⁶⁶ Szatmári Király és Dugonics azt már nem említi meg, hogy csak rendkívüli ülnökévé. (Gömör vármegyében ugyanis ekkor már megtörtént az esküdti kar differenciálódása: a négy szolgabíró munkáját 2-2 rendes ülnök segítette, amit kiegészített a rendkívüli ülnökök negyven-ötven személyből álló, a napi ügyvitelben csekély szerepet játszó csoportja.) Mivel jobaházi Dörny Ferenc jegyző (1650–1662) kezdetben minden évnél minuciózusan feltüntette a rendkívüli ülnökök teljes névsorát – ez egyébként nem volt szokásban – azt is tudjuk, hogy ez a Gyöngyösi már a következő

60 GyöNGYÖSI Istvánnak *Költeményes maradványai*, szerk. DUGONICS András (Pest Pozsony: Landerer, 1795), VII–XVI.

61 NAGY IVÁN, „Gyöngyösi István életrajzi adatainak s származásának megállapítása”, 427.

62 REISZIG Ede, „Gömör-Kishont vármegye története”, in *Gömör-Kishont vármegye*, szerk. BOROVSKY Samu, Magyarország vármegyéi és városai (Budapest: Apollo Irodalmi Társaság, 1903), 449–631, 532 és 558.

63 1648. jan. 13. Pelsőc (sedria) – Losonczy János szolgabíró korábbi cselekményről szóló jelentése. MNL OL X 1051. Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, 5. köt. (1639–1652), f. 170v (C 1371. filmtári tekercs).

64 MNL OL X 1051. 5. köt. (1639–1652), f. 235r–240v (C 1371. filmtári tekercs).

65 1652. nov. 12. Pelsőc (sedria) MNL OL X 1051. 5. köt. (1639–1652) f. 277r (C 1371. filmtári tekercs).

66 1653. jan. 4. Rozsnyó (sedes electoria) MNL OL X 1051. 6. köt. (1653–1660) f. 1v–2r (C 1372. filmtári tekercs).

évben kikerült az esküdti karból.⁶⁷ Aztán 1658-ban egy bizonyos Gyöngyösi Istvánt megint rendkívüli assessorrá választottak.⁶⁸ (Működésének végét nem tudjuk megmondani, mert a jegyző eddigre már elunta a részletes listák vezetését.) Csak ezt követően jön Dugonics következő adata, Bekény Zsófiának, a hevesi Gyöngyösi István feleségének ügyvédvallása, amelynek helyszíne újfent a Fülekekhez közeli Gömörsid. Ugyanazén a törvényszéki ülésen a pseudo-Gyöngyösi ügyvédi minőségben is fellépett.⁶⁹

1663. március 23-án szintén egy Gyöngyösi István szerepel annak a rendkívüli bírói testületnek a tagjaként, amely Iványi Fekete László volt füleki alkapitány jobbágyának, Bencz Benedeknek és Borbás Jánosnak détéri birtokperében ítélezett.⁷⁰ Mivel a testület tagjai között ott találjuk Heves és Külső-Szolnok vármegye két későbbi alispánját, a Füleken lakó Hamvay Ferencet és Tassy Mihályt is, ezt az adatot megint csak inkább a hevesi szolgabíróra lehet vonatkoztatni. 1664-ből pedig a katonaság ellátására kivetett gabona kapcsán maradt egy újabb nemesi összeírásunk, és Gyöngyösi István nevű személy ebben sem szerepel.⁷¹

A hevesi hasonmás valószínűsíthető gömöri feltűnéseinek hátterében, legalább is a Bekény Zsófiával való házasságkötés (valamikor 1653 és 1659 között) után az is szerepet játszhatott, hogy felesége örökölte meg édesanyjától, Recsky Margittól a Recsky család dél-gömöri, Fülektől mindössze húsz kilométerre fekvő pusztáit: Belezsért, Dobfeneket, Kökényest, Sáróst és Utast (Utast esetében biztosan csak egy birtokrészt, de valószínűleg a többi is részjószág volt).⁷² Ahogy az bevett szokásnak számított, Gyöngyösi és felesége pusztáik/pusztarészeik használatától rendszeresen tiltotta a szomszédos falvak lakóit: így 1665-ben, 1668-ban és 1673-ban is. 1666-ban és 1668-ban pedig Gömör vármegye előtt perekbe is bonyolódott az utasi birtokrész körül.⁷³

Ha végignézzük a fenti adatokon, kiderül, hogy egyik adatot sem tudjuk megbízhatóan a költő Gyöngyösihez kötni, viszont tartalmi érvekkel majd minden esetben valószínűsíteni vagy egyenesen igazolni lehetett, hogy a hevesi hasonmásról van szó, azt a néhány említést pedig, ahol nem volt fogódzónk (például az 1653. évi esküdtté választást) az imposztorra vonatkozó adatok foglalták szilárd keretbe. Az is elgondolkasztó, hogy az imént említett nemesi adójegyzékekből hiányzik a Gyöngyösi név. Úgy tűnik, hogy Gömör vármegyében ekkor még nem élt ilyen nevű személy, és az időn-

67 1654. márc. 7. Rozsnyó (sedes electoria) MNL OL X 1051. 6. köt. (1653–1660) f. 33v–34r (C 1372. filmtári tekercs). A rendkívüli esküdtek 48 névből álló listájában nem szerepel Gyöngyösi István neve.

68 1658. ápr. 2. Pelsőc (sedria) MNL OL X 1051. 6. köt. (1653–1660) f. 160v (C 1372. filmtári tekercs).

69 1659. júl. 1. Pelsőc (sedria) MNL OL X 1051. 6. köt. (1653–1660) f. 198r. és 219r (C 1372. filmtári tekercs).

70 1663. márc. 28. MNL OL X 1051. 7. köt. (1661–1669) f. 54v (C 1372. filmtári tekercs).

71 1664. ápr. 17. Sajógömör (congr.) MNL OL X 1051. 7. köt. (1661–1669) f. 94r–95v (C 1372. filmtári tekercs).

72 ILLÉSY, A *Mikófalvi Bekény család leszármazása és története*, 109–111; ILA Bálint, *Gömör megye: A települések története 1773-ig*, 4 köt. (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1944), 2:92–95, 204–206, 530; ILA Bálint, *Gömör megye: A települések története 1773-ig*, 4 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), 4:36–37, 159.

73 1665. júl. 7. (sedes sigill.) MNL OL X 1051. 7. köt. (1661–1669) f. 204v., 1666. dec. 7. Pelsőc (sedria) Uo. f. 289r–v. és 292v., 1668. febr. 28. Pelsőc (congr. gen.) Uo. f. 339v., 1668. okt. 2. Pelsőc (sedes sigill.) Uo. f. 387r–390v. (C 1372. filmtári tekercs), illetve: 1673. szept. 26. Pelsőc (congr. gen.) 8. köt. (1670–1677) f. 136r (C 1373. filmtári tekercs).

ként felbukkanó Gyöngyösi csak lazán kapcsolódott a vidékhez. Teljes bizonyosságot természetesen csak egy olyan irat adhatna, amelyet a hevesi Gyöngyösi István Gömör vármegye esküdtjeként írt alá és látott el pecsétjével, ám a rendkívüli ülnökök csak ritkán, magánbevallások tanúiként fordulhatnak így elő, és a szerencse egyelőre nem sodort a hálónkba ilyen kincset. Addig meg kell elégednünk a nagy valószínűséggel.

De akkor mikor lépett a költő Gömör vármegye színpadára, mikor vette át a pseudo-Gyöngyösitől a stafétát? Ha igazunk van, akkor csak az 1670-es években. Az első adat, amelyet talán a költőhöz kapcsolhatunk az, hogy 1670. október 20-án kijelölik az éves számadást lebonyolító bizottság tagjává.⁷⁴ A vármegye 1674. december 5-i rozsnói tisztújításán azonban már biztosan a költő Gyöngyösi tűnik fel, mint szentkirályi Andrassy Miklós (†1685) elsőrendű udvari familiárisa (*primarius aulae familiaris*) – itt távollevő urát mentette ki, akit az akkori főispán, rimaszécsi Széchy György kért, meg hogy elnököljön helyette a gyűlésen.⁷⁵ 1676. február 15-én aztán a király magát Andrassyt nevezte ki Gömör vármegye főispánjává,⁷⁶ és úgy tűnik ez volt az a momentum, amely az 1672 tájától az Andrassyak szolgálatában álló költő Gömör vármegyei karrierjét igazán elindította. A család és Gyöngyösi bizalmi viszonyát jól jelzi, hogy az 1676., 1678. és 1684. évi tisztújításokon ő elnökölt Andrassy Miklós helyett.⁷⁷ Vécsey Sándor feleségének, Barakonyi Évának 1678. augusztus 1-én kelt végrendeletében már Gömör vármegye (rendkívüli) esküdt ülnökeként szerepel.⁷⁸ Ez az első alkalom, amikor ezzel a tisztségével találkozunk, de valószínűleg már jóval korábban is betöltötte. Rendes ülnök pedig sosem vált belőle. Innen már a Dugonics András és Bartholomaeides László munkáiból jól ismert archontológiai adatok következnek⁷⁹ – igaz ők még valamivel gazdagabb forrásanyagra támaszkodhattak, mivel az 1684 és 1691 között vezetett protokollum időközben elveszett. Ezek szerint tehát Gyöngyösi István, a költő az 1681. évi soproni és 1687. évi pozsonyi országgyűléseken Gömör vármegye egyik követe, 1686-tól 1693-ig, illetve 1700-tól 1704-ben bekövetkezett haláláig pedig alispánja volt.⁸⁰

Néhány nagyon jellemző részlet azonban kimaradt Dugonics viszonylag bő gyűjtéséből is. Először is az, hogy Gyöngyösi már 1680-ban szerepelt az alispánválasztás három főispáni jelöltje között, de nem őt választották meg, hanem szentléleki Giczei

74 1670. okt. 20. Sajógömör (congr. gen.) MNL OL X 1051. 8. köt. (1670–1677) f. 204v (C 1373. filmtári tekercs).

75 1674. dec. 5. Rozsnyó (sedes electoria) MNL OL X 1051. 8. köt. (1670–1677) f. 231r (C 1373. filmtári tekercs).

76 MNL OL A 57. Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 16. köt., 81. „Hungaricana”, elérés 2018. november 11., https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_16_0047/.

77 1676. nov. 3. Rozsnyó (sedes electoria) MNL OL X 1051. 8. köt. (1670–1677) f. 415r., 1678. nov. 2. Rozsnyó (sedes electoria) 9. köt. (1678–1684) f. 80r., 1684. okt. 19. Rozsnyó (sedes electoria) Uo. f. 430v (C 1373. filmtári tekercs).

78 MNL OL A 57. Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 16. köt., 696–698. „Hungaricana”, elérés 2018. november 11., https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_16_0329/?list=eyJxdWVyeSI6ICJORVY9KGd5XHUwMGY2bmd5XHUwMGY2c3N5KSJ9.

79 GyöNGYÖSI Istvánnak *Költeményes maradványai...*, VII–XVI; BARTHOLOMAEIDES László, *Incltyi Superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica* (Lőcse: Johann Karl Mayer, 1806), 733–782.

80 Badics tévesen azt írja, hogy Gyöngyösi 1694 elejéig töltötte be az alispáni tiszteket, mivel az elszámolásról szóló mondatot a tisztújításra vonatkoztatta. BADICS, *Gyöngyösi István élete...*, 92.

Gábort.⁸¹ (Gömör vármegyében ugyanis az alispánt egészen 1693-ig, amikor ez a gyakorlat királyi parancsra megszűnt, más vármegyéktől eltérően a főispán és a vármegye 3-3 jelöltje közül választották, tehát nem pusztán a főispán állíthatott jelölteket.)⁸² Majd 1683-ban, Giczei Gábor lemondása után Andrassy Miklós megint jelölte, ám most sem rá esett a vármegye voksa.⁸³ Azt Dugonics is megemlíti, hogy a költő az alispáni funkció roppant terhe miatt már 1691-ben megpróbált lemondani 1686-ban elnyert tisztségéről, ám a főispán és a vármegye kérésére azt újra elvállalta.⁸⁴ A következő évi tisztújítást azonban a piarista tudós meglehetősen röviden nyugtázza, csak annyit jelezve, hogy Gyöngyösit megint újraválasztották. Ezzel szemben a jegyzőkönyvből egy bonyolultabb történet bomlik ki.⁸⁵ A költő alispánságának, miután a szokásos formális lemondás után ismét felvette a tiszteletet, és le akarta tenni a szokásos esküt, a nemesség, különösen az alsó járás (nem világos, hogy a serkei vagy a putnoki járást érti-e alatta) nemessége ellentmondott. Gyöngyösi pedig végül úgy maradt meg az alispáni székben, hogy azt sem Szatmári (Király) János, sem Szatmári (Király) Ferenc nem vállalta.

Egy lényeges részlet Gyöngyösi második alispáni működésének kezdetével kapcsolatban is kimaradt. 1700-ban úgy választották meg végül Andrassy Péter főispán (1686–1715) négy jelöltje közül a tisztségéről lemondó Jelenik András helyére, hogy a vármegye nemességének nagy része a régi alispánt szerette volna, és őt csak a főurak látták volna szívesen a poszton.⁸⁶ Gyöngyösi végül csak Jelenik lemondási kísérletére, és a vele szemben az előző évben megfogalmazott vádakra tekintettel térhetett vissza az alispánságba. A fenti adatokból pedig nem pusztán az derül ki, hogy az alispáni tisztelet ebben a politikailag zavaros korszakban legalább annyira számított tehernek, mint megtiszteltetésnek, de az is, hogy Gyöngyösi a vármegyei nemesség körében nem volt igazán népszerű. Úgy tűnik, hogy a katolikus Andrassyak által támogatott verselő katolikus kisnemes sosem találta meg igazán a helyét Gömör vármegye régi, túlnyomó többségben protestáns családjai között. Erős a gyanúnk, hogy vármegyei posztjait,

81 1680. okt. 11. Sajógyömör (sedes restauratoria) MNL OL X 1051. 9. köt. (1678–1684) f. 182r (C 1373. filmtári tekercs).

82 1693. okt. 1. Rozsnyó (sedes electoralis) MNL OL X 1051. 10. köt. (1691–1697) f. 185r (C 1374. filmtári tekercs).

83 1683. jan. 7. Rozsnyó (sedes electoria) MNL OL X 1051. 9. köt. (1678–1684) f. 335v (C 1373. filmtári tekercs).

84 1691. nov. 13. Rozsnyó (sedes restauratoria) „restauratio adorsa est, qua cursum suum inchoante dominus vicecomes Stephanus Gyöngyössy diffusa cum expositione declaravit, quid secum officium incommoditatis ferat, iuxta enim grammaticos officium in vero suo sensu servitium denotaret, er merito, hoc si quidem tempore in passu vecturarum, portionum etc. servitia, fatigia haud exanthlari deberent. Quare conglobando suas rationes valedixit, recapitulando suam nuperam valedictionem, qua audita dominus supremus comes suo et totius comitatus nominibus continuationem officii prout et notarii adursere.” MNL OL X 1051. 10. köt. (1691–1697) f. 71r–v (C 1374. filmtári tekercs).

85 1692. dec. 9. Rozsnyó (restauratio sedis) MNL OL X 1051. 10. köt. (1691–1697) f. 144r (C 1374. filmtári tekercs).

86 1700. okt. 4. Rozsnyó (sedes restauratoria) „collectis ergo votis esto primores nobilitatis in prae-mentionatum dominum Stephanum Gyöngyösi calculis etiam suis consenserint, potior tamen vocorum numerus priorem dominum vicecomitem Andream Jelenik desideravit confirmandum et manutendum...” MNL OL X 1051. 12. köt. (1700–1702) f. 1r (C 1376. filmtári tekercs).

követi megbízatásait is elsősorban a főispáni család érdekérvényesítő képességének köszönhető, és nem a vele szemben megnyilvánuló bizalomnak.

A Gömör vármegyei protokollumok átnézésének most mégis az a számunkra a legfőbb tanulsága, hogy 1664 januárja előttről egyetlen biztos adatunk sincsen a költőre, már ha a Tusor Péter tavalyi cikkében a költő személyéhez kapcsolt 1651. évi nagyszombati beiratkozást nem számítjuk. A történész ugyan számos erős érvet felsorakoztat, de koránt sincs még a kezünkben döntő bizonyíték arra nézve, hogy az egyetemi anyakönyvben szereplő Gyöngyösi István azonos a magyar Ovidiusszal. (Az természetesen kizárt, hogy az adatot a két református pseudo-Gyöngyösi valamelyikével kellene összekötnünk, de sajnos rajtuk kívül még mások is használhatták ezt a nevet.)

Itt akár be is fejezhetnénk írásunkat, tobzódva a jól sikerült életrajzi dekonstrukció feletti örömben, ha nem gyötörne bennünket a kínzó kérdés, hogy mi történt a költővel 1629 és 1663/1664 fordulója között (vagy ha a nagyszombati beiratkozást rá vonatkoztatjuk: 1651 és 1663/1664 között). Miért csak ilyen későn tűnik fel a forrásainkban? Régi történelmi tapasztalat, hogy az ilyen különös hiátusok gyakran annak jelei, hogy valamiképpen elvétettük a születési évet, és az általunk vizsgált személy egyszerűen azért hiányzik az iratokból, mert még túl fiatal. Lehetséges, hogy a költő Gyöngyösi István sem 1629-ben született, hanem később?

Ennek a kérdésnek a megválaszolásához közelebről szemügyre kell vennünk azt a forrást, amelyből az irodalomtörténeti kutatás a költő születési évszámát, kikövetkeztette, a rozsnyói katolikus plébánia első megmaradt anyakönyvét,⁸⁷ amelyet a mormon családtörténeti adatbázis jóvoltából akár az interneten is megtekinthetünk.⁸⁸ Itt azt olvashatjuk, hogy a költőt, Gömör vármegye alispánját 1704. július 24-én temették el, hetvenöt esztendőskorában. Nem véletlenül fogalmaztunk így, mert a bejegyzés, ahogy korai anyakönyveink többségében, nagy valószínűséggel nem az elhalálozás, hanem a temetés dátumát rögzíti. De miért szerepel az 1697-től Csetneken élő költő a rozsnyói matrikulában? A válasz meglehetősen egyszerű: a szinte egyöntetűen evangélikus gömöri bányavároskában, az 1673 utáni szűk egy évtized rövid kísérletét leszámítva – amikor a csetneki városerdítésbe, az ún. „kastélyba” egy licenciatust (más adatok szerint papot) telepítettek – egészen 1734-ig nem tudta megvetni a lábát a katolikus egyház.⁸⁹ Mivel végül a tekintélyes méretű középkori plébániatemplomot

87 A levelek és iratok tavalyi összekiadásában elírásként szerepel csetneki katolikus anyakönyvként: GYÖNGYÖSI ISTVÁN *Levelei és iratai*, számozatlan fényképtábla.

88 Az ingyenes regisztrációhoz kötött adatbázisban az első fennmaradt, 1673 és 1774 között vezetett katolikus vegyes (születési, házassági és halálozási) anyakönyv fényképeit a következő menükön keresztül találhatjuk meg: Search/Records/Browse all published collections/Continental Europe/Slovakia/Slovakia Church and Synagogue Books/Browse through 1,624,867 images/ Roman Catholic/Rožňava/Rožňava. „Familysearch”, elérés 2018. november 11., <https://www.familysearch.org>. Az anyakönyv eredetijét tudomásunk szerint jelenleg a Kassai Állami Levéltár (Štátny archív v Košiciach) őrzi.

89 TELGÁRTI Lipót, „A csetneki plébánia története”, *Magyar Sion* 5, 3 (1867): 199–208, 204–207; BAROS-GYIMÓTHY Eszter, „Házasságkötési szokások Csetneken az evangélikus és a katolikus anyakönyvek tükrében 1730 és 1807 között”, in *Társadalom- és életmód-történeti kalandozások térben és időben: a nyugat-dunántúli végektől a Kárpátokig*, szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (Piliscsaba: PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2014), 153–302, 156.

nem tudták az evangélikusoktól visszaszerezni, éppen Gyöngyösi István unokájának, a bányavállalkozó és alispán (1745–1757) szentkirályi Pletrich Lászlónak, illetve a költő fiának: Gyöngyösi György (1688–1760) váradi kanonoknak anyagi támogatásával építették fel 1753-ra új templomukat.⁹⁰ A költő életében azonban még nem volt itt nyilvános katolikus vallásgyakorlat, a legközelebbi katolikus templom az esztergomi érsek Csetnektől mintegy tizenöt kilométerre fekvő mezővárosában, Rozsnyón állt.

Jellemző a 18. század elejének gömöri felekezeti viszonyaira, hogy a rozsnyói plébániát egészen 1773-ig a Jézus Társaság látta el, és nem világi pap.⁹¹ A jezsuitákat 1659-ben Lippay György telepítette le a városban,⁹² és épített nekik a főtéren, a polgárság nem kifejezetten önkéntes támogatására támaszkodva, rendházat és templomot. A katolikusok azonban még Gyöngyösi idejében is viszonylag kis hányadát adták a bányászatból élő városka lakosságának, ez teszi érthetővé, hogy az anyakönyvben miért tűnnek fel olyan sűrűn az érsek két közeli, 1676-ban katolikus hitre térített falujának, Csucsomnak és Nadabulának lakói.⁹³ A rendház által a provinciának és a rend római központjának küldött éves jelentések (*litterae annuae*) szerint a rozsnyói jezsuita templom az 1690-es években igazán csak a nagy ünnepeken telt meg, amikor a tágabb környék katolikus hívei is eljöttek a misére.⁹⁴ Gömör megye a katolikus reform szempontjából az ország egyik legnehezebb terepének számított (ha nem egyenesen a legnehezebbnek), és ezen a helyzeten igazán csak a rozsnyói püspökség 1776. évi megalapítása változtatott. A helyzetképet érdekesen árnyalja az is, hogy a későbbi rozsnyói székesegyház, azaz a középkori plébániatemplom is csak 1711-ben került a katolikusok kezére.⁹⁵ – Ismételjük el még egyszer lassan, hogy elhiggyük, egy olyan városban, amelynek földesura az esztergomi érsek volt!

A költőt tehát nem saját helységének papja temette el, hanem egy közelben működő jezsuita atya, a rozsnyói residentia plébánosi teendőket is ellátó superiorja, a Turóc megyei Zorkócon született, szlovák származású Zarkóczi Ádám⁹⁶ (1664–1729), aki két társával, Vécsei Istvánnal és az erdélyi (kézdisárfalvai) Demeter Konráddal 1703

90 BADICS, *Gyöngyösi István élete*, 118–119.

91 TELGÁRTI Lipót, „A rozsnyói plébánia története”, *Magyar Sion* 3, 8. sz. (1865): 599–615, 606.

92 Lippay György esztergomi érsek 1659. július 31-én Pozsonyban kelt alapító okmányának kiadása: TELGÁRTI Lipót, „Lippay György jezsuitákat hoz Rozsnyóra 1659-ben”, *Magyar Sion* 3, 4. sz. (1865): 306–310.

93 *Historia annua residentiae Societatis Iesu Rosnaviensis ab anno Domini 1656 continuata* (A továbbiakban: *Historia annua*) ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirat- és Ritkaságtár (A továbbiakban: ELTE EKK), Ab 100., 4. – A *litterae annuae* ide bemásolt sorozata meglehetősen hiányos, de néhány további adat érdekében meg lehet majd nézni az Österreichische Nationalbibliothek gyűjteményében őrzött teljes sorozatot is, lásd: SZILAS László, „Quellen der ungarischen Kirchengeschichte aus ehemaligen Jesuitenarchiven”, *Ungarn Jahrbuch* 4 (1972): 172–189, 186–187.

94 1697 „Caeterum, tametsi hic pauci degant catholici, nihilominus e locis circumiacentibus et remotius quoque dissitis tam frequentes maioribus festivitatibus confluerunt fideles, ut anni huius spatio sacra exomologesi expiatos esse et synaxi refectos distributorum particularum numerus mille sexcentos sexaginta quinque testetur.” *Historia annua*, 16.

95 TELGÁRTI, „A rozsnyói plébánia története”, 610–611.

96 A *Historia annua* kötet elején található jegyzék szerint maga Zarkóczi Ádám 1702. augusztus 29-től töltötte be a rendház superioritisztét: 1.

és 1707 között szolgált a rendházban.⁹⁷ Mivel Zarkóczi kézírását egy másik forrás is megőrizte számunkra,⁹⁸ tudjuk, hogy ő vezette azt az anyakönyvet, amelyben Gyöngyösi temetése szerepelt. De vajon ismerte-e a temetést végző pap a neves halottat? Már a kontextus alapján is világos lenne, hogy igen, hiszen hova máshová járhatott volna Gyöngyösi élete utolsó esztendeiben misére, azonban a rendház jelentéseiből az is kiderül, hogy a költő 1689-től biztosan támogatta őket, évente egy-egy hordó borral, amit olykor egy-egy hízott disznóval is megfejtelt.⁹⁹ Tehát már akkor is pártfogóik közé tartozott, amikor még Krasznahorkaváralján lakott. Ha a residentia működése 1708 és 1711 között nem szünetelt volna, és nem veszett volna el az ebből az időszakból származó iratanyag, valamint a ház korai *historia domusa*,¹⁰⁰ alighanem többet is tudnánk Gyöngyösi és a jezsuiták kapcsolatáról, amelynek hátteréhez az is hozzátartozik, hogy a költő dominusát, Andrásy Miklóst a család monográfusa szerint éppen a rozsnói pátterek térítették a katolikus hitre.¹⁰¹

Természetesen az a kérdés is felmerülhet, hogy hol temették el Gyöngyösit, Rozsnyón, ahol 1659-ben a város helyet biztosított egy külön katolikus sírkert számára,¹⁰² és ahol Badics Ferenc is kereste, vagy a csetneki (evangélikus) temetőben, amelyet a helyi szóbeli hagyomány a költő végső nyughelyének tart. Azonban ezt a nem egyszerű fejtörőt most ne próbáljuk megoldani, hanem fordítsuk figyelmünket magára az anya-

97 LUKÁCS László, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I.*, VI (1707-1717), Monumenta historica Societatis Iesu 125 (Roma: Institutum Historicum Societatis Iesu, 1993), 269; LUKÁCS László, *Catalogus generalis seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551-1773)*, I-III (Roma: Institutum Historicum Societatis Iesu, 1987), 178, 1765-1766, 1887.

98 MNL OL E 254, Szepesi Kamarai levéltár, Szepesi Kamara regisztratúrája, Repraesentationes, informationes et instantiae, 219. cs. (1713. jan. – ápr.), 1713. ápr./No. 3. 1713. ápr. 8. Rozsnyó. Két korábbi irat hiteles másolata. „Adamus Zarkoczi S. J. residentiae Rosnaviensis superior et loci plebanus” és „Georg Nebest inlyti comitatus Gömöriensis generalis perceptor” aláírásával és gyűrűpecsétjével hitelesítve. Az átírt misszilisek: 1675. szept. 10. Kassa. A Szepesi Kamara a csetneki *castellum officialisainak*. A *castellanusok* kitették a zürzavarok elől a csetneki *castellumba* menekült csetneki iskolamestert (*magister scholae Csetnekiensis/ rector*) Mivel az egyházi embereket nagy veszély fenyegeti manapság, kérik, hogy fogadják be. 1675. szept. 10. Kassa. A Szepesi Kamara tanácsosai Szántóssy András rozsnói (jezsuita) plébánosnak. Megértették a csetneki rektor ügyében írott levelét, kérték tehát a *castellum officialisait*, hogy a rektort fogadják be.

99 Az erre vonatkozó adatok: *Historia annua*, 5. (1689 és 1690), 7. (1691), 8. (1692), 9. (1693), 15. (1696). Az 1694-1695 esztendők esetében és 1696 után alighanem csak azért hiányzik Gyöngyösi neve, mert a jelentések ekkor már egyáltalán nem tüntetik fel a kisebb adományokat.

100 A rozsnói rendházra vonatkozó, 17. századi forrásokat csak elvéve tartalmazó iratanyag: MNL OL E 152, Magyar Kamara Archívuma, Acta Jesuitica, Registrata, 54. d. Residentia Rosnaviensis, Fasc. 1. No. 1-56. Jelenleg a rendház legkorábbi ismert *historia domusa* a következő: *Diarium residentiae Rosnaviensis S. J. ab 1731-1740*. ELTE EKK, Ab 101.

101 MAUER Artúr, *A császentkirályi és krasznahorkai gróf Andrásy nemzetség története* (Pozsony: Méry Ratio, 2005), 34.

102 1659. jún. 5. A pozsonyi káptalan bizonyoságlevele a rozsnói tanács küldötteink, Jacobus Wenczelnek, Bodnár Jánosnak és Szabó Jánosnak előttük tett bevallásáról. A bevallás 11 pontban, Lippai György intésére válaszul. A város piacán lévő katolikus templom felújításáról a jezsuita rendház építéséről. „Quinto: catholicusoknak temetőhelyt assignálunk jó alkalmas helyen, és azt deszkával bé is keréjük.” MNL OLE 152, Registrata, 54. d. Residentia Rosnaviensis, Fasc. 1. No. 56. (18. századi másolat)

könyvre. Zarkóczinak az 1673-ban megnyitott anyakönyvbe bevezetett, 1703 és 1705 közöttől származó anyakönyvi bejegyzései (fol. 358r–359v) már első pillantásra sem tűnnek bizalomgerjesztőnek. Nem csak a temérdek „circiter” (= körülbelül) megjegyzés miatt, hanem azért is, mert egyszerűen túl sok bennük az öttel és tízzel osztható halálozási életkor. Az 1704. évben feljegyzett 18 felnőtt halott közül például tizenegy ilyen találunk. Nem növeli az sem a kutatói bizalmat, hogy Zarkóczi 1705. augusztus 23-án az állítólag 115 éves korában elhunyt Üveges Marinát temette el, ahogy az sem, hogy 1703 novemberében egymás után helyezett végső nyugalomra, egy harminc-, egy negyven-, egy harminc-, egy nyolcvan-, és végül egy kilencvenesztendős embert, mindezt ráadásul circiterek nélkül. Nagyon úgy tűnik tehát, hogy a rendház előjárója nem tartozott a pontos anyakönyvezés úttörői közé. A halálozási életkor a legtöbb pap számára nyilvánvalóan csak másodlagos jelentőségű adat volt, amelyet az elhunyttól már nem lehetett megkérdezni, a rokonság pedig, ha egyáltalán kérdezték őket, és nem írták be azt saját becslésük alapján, vagy tudta a halott pontos születési idejét, vagy nem. És ezen az sem változtatott, ha az illető alispán volt, és már a saját korában is híres-neves költő.

Tehát ha az 1704-es halálozásból (temetésből) visszaszámoljuk a hetvenöt esztendőt, egyáltalán nem biztos, hogy a költő valós születési idejét kapjuk. Az a bizonyos 1629 egyáltalán nincs kőbe vésve, sőt az anyakönyvben megörökített halálozási életkor erősen gyanús. De akad-e más olyan adat, amelyre támaszkodhatnánk a kérdésben? Jankovics József kutatásainak köszönhetően van. Ő ugyanis a szakirodalom ellentmondásos közlésein áthámozva magát,¹⁰³ az Egri Káptalan magánlevéltárában újra megtalálta annak az 1670. szeptember 23-án kelt tanúvallatási jelentésnek egy 18. századi másolati példányát, amiben Gyöngyösi István is vallomást tett a Wesselényi-féle szervezkedésről és a kormányzat szerint azzal összefüggő eseményekről.¹⁰⁴ A Bágyoni Benedek egri kanonok és Berthóti Gábor királyi ember által végzett vallatás 1670. július 29-én kezdődött és 1670. szeptember 20-án zárult, a csaknem két hónap alatt, hat nagyobb helyszínen összesen 152 tanút hallgatva meg, főként felső-magyarországi nemeseket.¹⁰⁵ Gyöngyösi István szeptember 9-én vagy az azt követő néhány nap valamelyikén tett vallomást, Lőcse szabad királyi városban, a teljes jelentés 117. számú tanújaként, tucatnyi Sáros és Szatmár vármegyei nemes mellett két Gömör megyei valló, Basó Mihály és saját későbbi ura, szentkirályi Andrassy Miklós társaságában. Nem csupán az utóbbi információ alapján világos, hogy ezúttal nem Gyöngyösi egyik református dublőréről van szó, hanem magából a vallomásból

103 Badics Ferenc a mai nomenklatura szerint az MNL OL E 148. MKA Neoregstrata acta, Fasc. 1737. No. 1. jelzettel idézi a vallatást, javítva Pauler Gyulát, akinél „Fasc 1731. No. 1.” szerepelt. BADICS, *Gyöngyösi István élete...*, 53. (29. lábjegyzet). A javított jelzet alatt valóban az Egri Káptalan anyagából is ismert tanúvallatási jelentés egy 17. századi, Gyöngyösi Istvánt vallomását teljesen azonos szöveggel tartalmazó másolati példányát találjuk.

104 JANKOVICS JÓZSEF és SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, „Gyöngyösi István vallomása a Wesselényi-perben”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 120 (2016): 80–92.

105 A forrás pontos jelzete: MNL OL X 493. Az Egri Káptalan hiteleshelyi levéltára, Protocolla extraserialia, Protocollum extraseriale AG (1667–1672), No. 234. (f. 246r–318r.) Relatio attestationis contra rebelles pro parte fisci regii peractae anno 1670 facta. (1805. filmtári tekercs)

is, mert az 1666. évi murányi tárgyalásokról olyan részletek szerepelnek, amelyeket csak a Wesselényi udvarában komornyikként szolgáló költő tudhatott.

Ahogy a tanúvallatásokban általában, úgy itt is szerepel a vallomástevő életkora, ami Gyöngyösi István esetében nem több mint 33 év. Ha pedig megbízunk ebben az adatban, akkor nem 1629-ben, hanem 1637 körül született, azaz usque nyolc évvel fiatalabb az eddig feltételezettnél! De vajon nincs-e okunk ebben az információban is kételkedni? A hasonló jelentésekben szereplő életkorok elméletileg a vallomástevő saját közléséből származnak, tehát megbízhatóak, azonban bőven találkozunk a korban olyan jelentésekkel is, amelyekben az anyakönyvekhez hasonlóan sok a gyanúsán kerek életkor, mert a vallatást végző személyek láthatóan nem nagyon bíbelődtek a részletekkel. Ahhoz tehát, hogy (a sajnos csak másolatban fennmaradt) vallatás megbízhatóságát meg tudjuk ítélni, a konkrét iratot és esetet kell közelebbről szemügyre vennünk, és olyan vallomástevőket keresnünk, akiknek életkorát máshonnan is ellenőrizni tudjuk.

De először nézzük az összképet. 25 tanú esetében egyáltalán nincs feltüntetve az általunk vizsgált adat, a maradék 127 vallóból pedig 48-nál találunk ötlet osztható életkort, és 11 alkalommal „circiter” megjegyzést.¹⁰⁶ A fentiekből úgy tűnik, hogy itt is jócskán akadnak nagyjából megadott, becsült életkorok, de a helyzet lényegesen jobb, mint a rozsnyói anyakönyv esetében, és száztizenöt éves aggastyánokkal sem találkozunk. Azt is tudjuk, hogy a vallatásnak ezúttal komoly tétje volt, és emiatt talán a hivatalos személyek is körültekintőbben jártak el a szokásosnál. Maga a Gyöngyösinél megadott 33 esztendő egyáltalán nem gyanús, egyáltalán nem kerek, de nem kerülhetjük el, hogy szűrőpróbaszerűen ne ellenőrizzük a teljes adatsor hitelességét. (Ennél többre pedig most átfogó vizsgálat híján egyelőre nem vállalkozhatunk.)

David Spillenberger/Spillenberg, a közismert lőcsei bíró és orvos (1670. aug. 9. Lőcse, 27. szám) a forrásban 43 évesként szerepel. A róla szóló rövid életrajzi feldolgozásban szerepel, hogy 1627. július 22-én született.¹⁰⁷ Máriássy Imre, Szepes vármegye alipánja (1670. aug. 9. Lőcse, 28. szám) 44 esztendősként van feltüntetve. A temetésére szóló meghívóból tudjuk, hogy 1688. november 14-én hunyt el Márkusfalván, 62 éves korában.¹⁰⁸ Johannes Lang (1670. aug. 12. Szepeshely, 54. szám) a vallatásban 23 esztendősként szerepel, és minden bizonnyal azonos azzal a Lang János kassai polgárral, akit 1647. január 10-én kereszteltek Kassán, Lang György fiaként.¹⁰⁹ Ez a három adat tehát teljesen pontosnak tűnik. Ellenőrzési lehetőséget jelent az is, hogy bizonyos személyek a teljes Felső-Magyarországra kiterjedő nyomozás keretében több ízben is vallomást tettek. Egyelőre csak a szóban forgó egri káptalani jegyzőkönyvön belül (*Protocollum*

106 Az utóbbi két halmaznak négy alkalommal van metszete, ilyenkor nem ötlet osztható számot kísér a körülbelül kifejezés.

107 SPILLENBERG-DIÓSZEGI György Antal, „A Spillenberger család lőcsei ága: XVII–XVIII. század”, *Turul* 71, 3–4. sz. (1998): 68–74, 68.

108 Státny archív v Prešove, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, Magistrát mesta Levoča, XVI/97. f. 240–240. – Ezért és a következő adatért genealógus barátomnak, Hanák Bélának tartozom nagy köszönettel.

109 „Familysearch”, „Janos Lang” keresőszóval, „Košice” születési hellyel.

extraseriale AG) végeztük el összevetésüket (lásd a táblázatot). Úgy tűnik, hogy azokban az esetekben, amikor a megadott életkor nem ötre vagy nullára végződött, és a név sem volt megtévesztően gyakori, az életkoradatok 1-3 éves szórással megegyeztek. (Bizonyos eltérések természetesen az eredeti források másolásából is következhetnek: ezeket sajnos egyelőre nem tudjuk kizárni.)

A vallomástétel	Sorszám	Név	Életkor	Prot. extr. AG.	Az újbóli vallomástétel	Életkor
1670. aug. 12. [Szepeshely]	No. 42.	Semsei György (g)	41 éves	No. 259. f. 340v.	1671. márc. 9. [Abaúj vm]	44 éves
1670. aug. 12. [Szepeshely]	No. 45.	Bakai István (g)	32 éves	No. 259. f. 344v.	1671. márc. 9. [Abaúj vm]	~36 éves
1670. aug. 12. [Szepeshely]	No. 47.	Nagy István (e)	38 éves	No. 300. f. 469r.	1672. május 12. Felsóméra	~45 éves
1670. aug. 12. [Szepeshely]	No. 40.	Török István (e)	40 éves	No. 259. f. 344r.	1671. márc. 9. [Abaúj vm]	~30 éves
1670. aug. 31. Sáros oppid.	No. 79.	Gergelylaci Miklós (n)	62 éves	No. 268. f. 435v.	1671. máj. 22. Eperjes	63 éves
1670. szept. 9.– Lőcse	No. 127.	Zákány András (g)	38 éves	No. 266. f. 429r.	1671. ápr. 29. Szendrő	38 éves
1670. szept. 9.– Lőcse	No. 128.	Pottornay Boldizsár (g)	40 éves	No. 295. f. 457v.	1672. febr. 19. Kassa	~44 éves

Bár vizsgálatunk aligha tekinthető többnek szűrőpróbánál, az elmondottak alapján egyelőre úgy tűnik, hogy az 1670. őszi tanúvallatás Gyöngyösire vonatkozó életkori adata sokkal megbízhatóbb a rozsnyói halotti anyakönyv tájékoztatásánál, és a költő körülbelül nyolc évvel később született, mint az eddig gondoltuk. Ez egyszerre adna magyarázatot az 1664 előtti adatok teljes hiányára, Széchy Máriának 1669-be írott levele fiatalosan tréfálkozó hangnemére, és részben Görgei Judittal való kései, 1674. évi házasságkötésére is. Ha a menyegzőkor harminchét esztendő volt, akkor is öregegénynek számított, de nem annyira, mint azt hagyományosan gondoltuk.

A születési évre vonatkozó új becslés (1637) valójában csak egyetlenegy adattal látszik nehezen összeegyeztethetőnek, a Tusor Péter által tavaly a költőhöz kapcsolt 1651.

évi nagyszombati beiratkozással.¹¹⁰ A bölcsészkar első évfolyamára (*Logici*) ugyanis jellemzően a középiskolai tanulmányok befejezése után, tizennyolc-tizenkilenc esztendősen kerültek a diákok.¹¹¹ Ez azonban nem jelenthette azt, hogy kivételes esetben nem kezdhetett azt valaki fiatalabban is el. Esterházy Pál, a későbbi nádor, aki ugyanabba az évfolyamba járt, 1651 szeptemberében töltötte be a tizenhat évet. A költő egyetemi tanulmányait egyelőre nem akarjuk tehát elvetni, de az azonosítás valószínűsége valamelyest kétségkívül csökkent. Arra sincs még magyarázat, hogy az 1652/1653. tanévben már miért nem találjuk meg Gyöngyösit egyetlen bölcsészkar évfolyam hallgatói között sem. A mérleg másik serpenyőjébe is kerül azonban egy nyomós érv: fiainak gondos nagyszombati, illetve kassai taníttatása,¹¹² amellyel mintha a saját boldogulásának kulcsát akarta volna továbbadni.

A levelek és iratok összkiadása kapcsán meghatározott célokkal indult vizsgálódásunk ezzel végére ért, és meglepő következtetésekhez (vagy magabiztosabban fogalmazva: eredményekhez) vezetett. A hevesi hasonmás és a költő szétválasztása után az életrajz eleje szinte teljesen megsemmisült. Nagy valószínűséggel sem a korai leveleket és iratokat, sem a Gömör vármegyei esküdti pozíció elnyerésére vonatkozó 1653. évi adatot nem a költő Gyöngyösivel kell összekapcsolnunk, hanem az azonos nevű, Füleken lakó, református nemessel, aki feltehetően valamikor az 1620-as évek elején született, tehát jó tizenöt évvel idősebb is volt. Ahogy azt a költő most megtalált megnyilatkozása is igazolja, nem ő volt a prókátor, a „literatus” („gömöri prókátor” tehát nem létezett), hanem a kevésbé művelt, de a jogban járatosabb hevesi szolgabíró. A pecsétek és aláírások vizsgálata nyomán pedig az egyenesen biztosnak mondható, hogy a magyar Ovidius sosem töltött be Füleken seregbírói tiszteletet, a kutatás az életrajznak ezt az egzotikus díszítményét is a hasonmástól kölcsönözte. Talán sikerült a fentiekkel jeleznünk, hogy időnként mennyire nehéz a két személyt megkülönböztetni, és természetesen hübrisz lenne azt állítani, hogy nekünk ez mindig maradéktalanul sikerült. Abban azonban hiszünk, hogy a kép lényegesen tisztult, és a szépen elváló ungi dublőr után immár lassan és keserves munkával a hevesi imposztortól is megszabadulhatunk.

Mennyiben befolyásolják a fenti feltételezések, eredmények Gyöngyösi életrajzát? Először is úgy tűnik, hogy sosem élt igazi végvári környezetben, mert a jelentéktelen balogi erősségnek, az özvegy nádorné apró magánvárának kapitányi posztját (1669–1670) aligha lehet igazi katonai funkciónak nevezni. Másodszor, ahogy azt a Szepesi Kamarának írott egyik 1694. évi beadványában maga is előadta,¹¹³ Gömör vármegye még alispán korában sem állt szívből mellette: katolikus nemesként idegen elemnek, és elég népszerűtlen figurának számított a 17. század végén és a 18. század elején még mindig masszívan protestáns terület nemesi társadalmában. Nem véletlen, hogy gyermekei házastársai sem tősgyökeres gömöri családokból kerültek ki.¹¹⁴ Evangélikus és

110 ZSOLDOS Attila, szerk., *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635–1701*, Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 11 (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1990), 73.

111 Köszönöm Kádár Zsófia e tárgy körben nyújtott szíves tájékoztatását.

112 TUSOR, „A gömöri prókátor és az ungi fiskális”, 89.

113 GYÖNGYÖSI István *Levelei és iratai...*, 1452150 (No. 66.).

114 BADICS, *Gyöngyösi István élete*, 112–119.

református versenytársaival szembeni érdekérvényesítő képességét az is aláásta, hogy örökjogon soha nem rendelkezett a vármegyében birtokokkal. Ez magyarázza meg azt a kétségbeesett igyekezetét is, amellyel az 1690-es években felségsértési perekben érintett vagy megszakadt személyek gömői birtokaira akarta rátenni a kezét – megfelelő helyi beágyazottság híján mindahányszor sikertelenül. Ami ingatlana volt, azzal csak zálogjogon, mintegy szolgálati birtokként rendelkezett. A Széchy Mária által számára a derencsényi uradalomból leválasztott Babaluska falu csak 1669 és 1675 között volt a kezén.¹¹⁵ Az 1674-ben Andrásy Miklóstól zálogba kapott csetneki ház, illetve az ugyancsak tőle 1684-ben egy kölcsön fejében megszerzett romos krasznahorkaváraljai ház, valamint az ezekhez kapott részbirtokok szintén csak zálogként voltak nála, és az Andrásyak előbb a krasznahorkaváraljai jószágot (1697), majd a költő halála után, valamikor a Rákóczi-szabadságharc alatt a csetneki házhoz tartozó részjószágokat is visszaváltották.¹¹⁶ A Gyöngyösi család kezén ezután csak az egy szem ház maradt, és az sem sokáig, a familia hamarosan teljesen kikopott a vármegyéből. Vármegyei szinten ez aligha nevezhető sikertörténetnek. Gyöngyösi Istvánt legjobban úgy tudnánk jellemezni, mint ízig-vérig szolgáló nemeset, aki egész életét nagyurak szolgálatában töltötte, és aki csak azokban az esetekben tudott igazán érvényesülni, amikor dominusai éppen támogatták. Talán ennek a jellegzetes familiárisi élethelyzetnek és attitűdnek is része volt abban, hogy saját személyéről műveiben oly keveset árult el, és oly kevésbé mutatkozott öntudatosnak.

Természetesen akkor lehetnénk csak igazán boldogok, ha valamilyen úton-módon a költőnek a tavalyi tanulmányban semmivé tett eredetét, illetve általunk megkérdőjelezett és megkurtított ifjúkorát is pótolni tudnánk, azaz a rombolás mellett valamit építenénk is az életrajzon. Az erre vonatkozó kutatást is elkezdtük már, de még sem biztos, sem valószínű eredményekre nem jutottunk. Mivel Gömör vármegye jegyzőkönyveit felületesen már 1625-től átnéztük, és ebben 1647 előtt semmi nyoma Gyöngyösieknek (és arról sem tudunk, hogy a költőnek lettek volna öröklött birtokai a területen, vagy akárhol máshol), jelenleg hajlunk arra a feltételezésre, hogy származásának titkát másik megyében kell keresni, és talán nem is a nemesi rend soraiban. Ennél tovább azonban jelenleg nyugodt szívvel nem merészkedhetünk.

Bár számos érdekes eredményre jutottunk, és talán sikerült új szemszögből megvilágítanunk néhány, a költővel kapcsolatos kérdést, Gyöngyösi körüli nyomozásunk legfőbb tanulságának mégis azt a felismerést tartjuk, hogy kora újkori személyekre vonatkozó merész életrajzi rekonstrukcióink mennyire törékenyek, és hogy egy vagy egy pár elem kihullása nyomán milyen rohamos gyorsasággal zuhanhatnak össze vagy rendeződhetnek át a pályaív egész szakaszai. Az azonos névvel megáldott, kor-

115 Babaluska egész falut Badics állításával ellentétben valójában már 1675. május 12-én Krasznahorkán kiváltotta Gyöngyösitől Dobóczy János, a Széchy Máriától 1669. június 1-én zálogba kapott néhány közeli részjószág azonban a kezén maradt. 1694-ben aztán, mikor Koháry István a derencsényi uradalmat a kezéhez vette, és elkezdte visszaváltani elidegenített tartozékait, Gyöngyösi Dobóczy állítása szerint úgy tett, mintha még Babaluska az ő kezén lenne. MNL OL E 148. NRA, Fasc. 1765. No. 63–65.

116 1714. febr. 7. Bécs. III. Károly király bírói parancsa Gömör vármegyének Gyöngyösi Gábor panasza nyomán. MNL OL A 35. 1714. febr./No. 7. = MNL OL X 1. (11985 filmtári tekercs)

társ Gyöngyösik egymással érintkező, időnként látszólag egyetlen torz alakba összeolvadó élete olyan rafinált csapdákkal teli labirintusnak bizonyult, amely egész kutatónemzedékeket vezetett félre, és most is folyamatosan kihívások elé állít minket. Az útvesztőben való 19-20. századi tudós bolyongás eredménye pedig a történeti életrajz műfajának valóságos állatorvosi lova lett. Csak reménykedni tudunk abban, hogy a tavalyi áttörés után most néhány újabb, többé-kevésbé biztos fogódzót találtunk, és ezúttal sikerült szilárdabb pillérekre felépítenünk az életrajzi elbeszélésnek a képzelet cementjével megerősített hídját.